

BLADWIJZER

wegwijs met Heemkunde Vlaanderen

april 2012 • 04

Heemkundig Museum Waasmunster (Anniek Elegheert)

Inhoud

Beheer en organisatie:

- Cultureel-erfgoedcellen in Vlaanderen. Wie zijn ze en wat doen ze?
- In de praktijk: Erfgoedcel Aalst
- Jongeren en heemkunde: want heemkunde is hip!

Onderzoek:

- Academische geschiedschrijving en heemkunde: waar ontmoeten ze elkaar?
- De stadsplannen van Jacob van Deventer. Een schitterende bron voor de stads- en dorpsgeschiedenis

Ontsluiting:

- Lokaal erfgoed op maat van kinderen?!
- Pak de [erfgoed]zak. Praktijkvoorbeeld van een erfgoedpakket voor het lager onderwijs
- Drp zkt vrhaal

Activiteiten in de kijker

COLOFON

- **Verantwoordelijke uitgever:**
Fons Dierickx
Grote Baan 193
9310 Herdersem
- **Contactgegevens:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
Zoutwerf 5 - 2800 Mechelen
T 015 20 51 74
www.heemkunde-vlaanderen.be
info@heemkunde-vlaanderen.be
- **april 2012 - nr.4**
- **Eindredactie:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
- **Lay-out en druk:** drukkerij De Bie

Met steun van de
Vlaamse overheid

Cultureel-erfgoedcellen in Vlaanderen

Wie zijn ze en wat doen ze?

Lokale erfgoedverenigingen hebben ongetwijfeld al gehoord van erfgoedcellen of er zelfs al mee samengewerkt. Erfgoedcellen - de officiële naam luidt 'cultureel-erfgoedcellen' - zijn nog relatief jonge spelers in de erfgoedsector, waarvan er de laatste jaren wel een heel aantal zijn bijgekomen. We staan er niet altijd bij stil, maar achter deze cultureel-erfgoedcellen zit een behoorlijke ingewikkelde structuur, met verschillende overheden en subsidiestromen. In deze bijdrage geef ik een korte schets van de precieze doelstellingen en werkwijze van de cultureel-erfgoedcellen. Vragen die achtereenvolgens aan bod komen zijn: "wat is de link tussen cultureel-erfgoedcellen en cultureel-erfgoedconvenants?"; "welke veranderingen staan vandaag op til voor de cultureel-erfgoedcellen?" en "wat zijn hun opdrachten?" Afronden doe ik met enkele veelgestelde vragen over de werking van de cultureel-erfgoedcellen.

1. Cultureel-erfgoedcellen en cultureel-erfgoedconvenants

Een cultureel-erfgoedcel is verbonden aan een cultureel-erfgoedconvenant. Dat is een overeenkomst tussen enerzijds de Vlaamse Gemeenschap en anderzijds een stad of een intergemeentelijk samenwerkingsverband (dit is een officiële samenwerking van omliggende gemeenten met rechtspersoonlijkheid). Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bestaat een aparte regeling: daar is een convenant afgesloten met de Vlaamse Gemeenschapscommissie (die commissie kan je beschouwen als de overheid voor de Vlamingen in Brussel)¹.

Het convenant bevat afspraken voor een duurzaam lokaal cultureel-erfgoedbeleid in de betrokken stad of het intergemeentelijk samenwerkingsverband. Kenmerkend aan zo'n convenant is de integrale en geïntegreerde benadering van cultureel erfgoed. Integraal betekent dat er aandacht is voor zowel het

verzamelen, bewaren, onderzoeken als het openstellen van het erfgoed. Geïntegreerd betekent dat de omgang met het cultureel erfgoed niet op zich staat, maar heel bewust wordt samengewerkt met andere sectoren, zoals toerisme, onderwijs, jeugdwerk of welzijn.

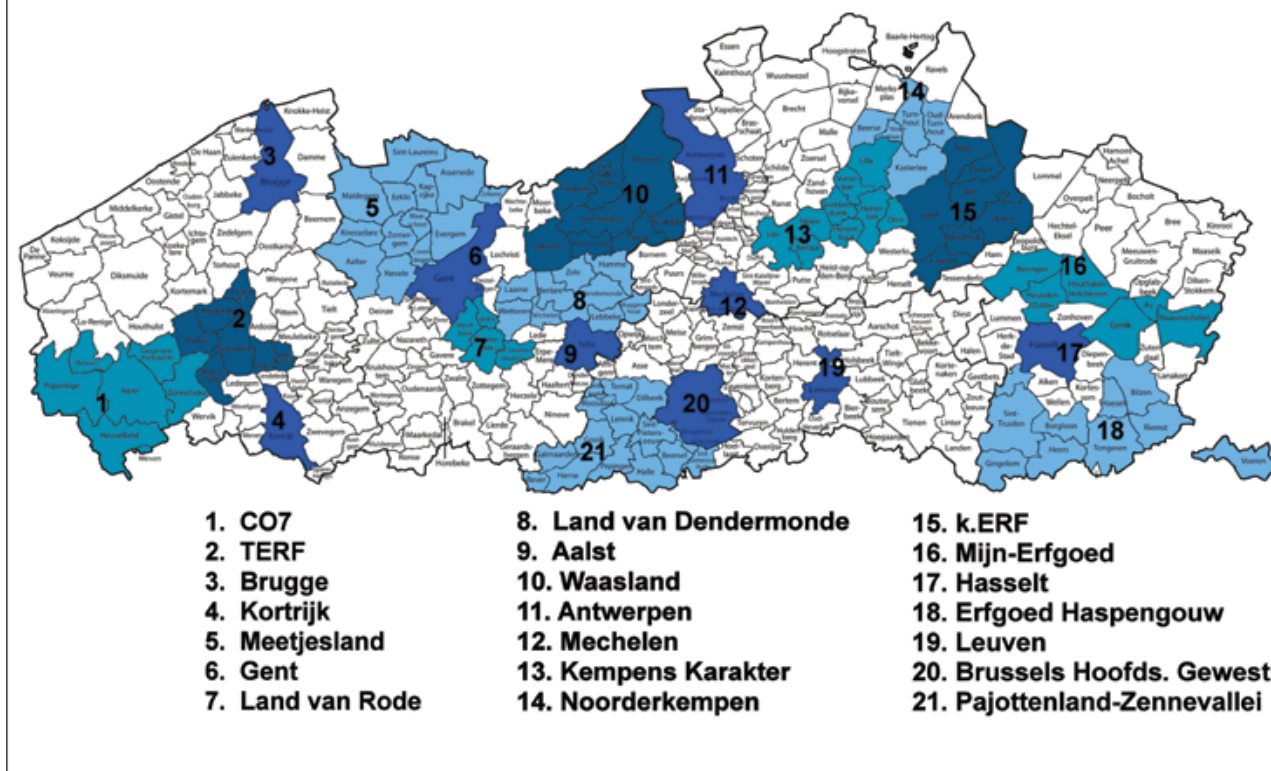
Om een convenant te kunnen afsluiten, moeten de lokale besturen bereid zijn om zelf stevig werk te maken van hun cultureel-erfgoedbeleid en daarvoor ook een extra financiële inspanning leveren. Als het convenant is afgesloten, krijgen zij nog wel bijkomende middelen van de Vlaamse Gemeenschap. Deze Vlaamse subsidies wenden zij onder meer aan voor extra personeel dat de cultureel-erfgoedcel vormt. Een cultureel-erfgoedcel heeft als opdracht het lokale cultureel-erfgoedveld te versterken door in te zetten op de uitwisseling van kennis en expertise en het maatschappelijke draagvlak voor het cultureel erfgoed mee te helpen vergroten. Dadelijk verduidelijk ik wat deze opdracht precies in de praktijk betekent. Hier wil ik nog aanstippen dat zo'n convenant niet alleen de doelstellingen bevat die de Vlaamse Gemeenschap subsidieert of de cultureel-erfgoedcel realiseert. Ook zijn er de engagementen opgenomen die de betrokken lokale overheden op zich nemen met het oog op een betere ontsluiting voor en zorg van het cultureel erfgoed op hun grondgebied. Bijvoorbeeld: ook de steun die de gemeente zelf biedt aan heemkringen, via subsidies of huisvesting, wordt opgenomen in het convenant.

2. Wijzigingen op komst

De eerste cultureel-erfgoedconvenants werden in 2000 afgesloten met Antwerpen, Gent en Brugge. Anno 2012 zijn er liefst 21 gemeenten of intergemeentelijke samenwerkingsverbanden waarmee een cultureel-erfgoedconvenant is afgesloten, verspreid over heel Vlaanderen.

Cultureel-erfgoedconvenants in Vlaanderen (2012)

faro

Op dit moment staan er enkele belangrijke veranderingen op til voor de lokale besturen met een cultureel-erfgoedconvenant. De Vlaamse Gemeenschap wil steden en gemeenten blijven ondersteunen in de ontwikkeling van hun cultureel-erfgoedbeleid. Wel zal de manier waarop dit gebeurt, veranderen. Zo zal zij in de toekomst alleen nog cultureel-erfgoedconvenants kunnen sluiten met intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Dit betekent concreet dat een aantal steden die vandaag een cultureel-erfgoedconvenant hebben lopen (Hasselt, Kortrijk en Aalst) hun werking zullen moeten uitbreiden door te gaan samenwerken met omliggende gemeenten, als zij nog door de Vlaamse Gemeenschap ondersteund willen worden voor hun lokaal cultureel-erfgoedbeleid.

Vijf steden (Antwerpen, Gent, Brugge, Leuven en Mechelen) krijgen een aparte regeling. Zij kunnen nog wel als individuele gemeente ondersteund worden voor de ontwikkeling van het lokale cultureel-erfgoedbeleid, maar hiervoor zullen zij geen convenant meer afsluiten. In plaats zal met een andere formule worden gewerkt (via “beleidsprioriteiten” en “meerjarenplannen”).

Voor alle duidelijkheid: dit zijn nog plannen. Om die te kunnen realiseren is een aanpassing van de

regelgeving vereist, met name van het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008. Daar is men nu volop mee bezig. De Vlaamse Regering hechtte inmiddels haar tweede principiële goedkeuring aan het voorontwerp van nieuw decreet. Het is de bedoeling dat het Vlaams Parlement het nieuwe decreet definitief zal goedkeuren voor de zomer van 2012.

Planlastvermindering?

De aanleiding tot de aanpassing van de regeling met de cultureel-erfgoedconvenants is het Decreet op de Planlastvermindering, dat het Vlaams Parlement op 6 juli 2011 heeft goedgekeurd. Dit Planlastendecreet legt nieuwe, algemene regels op over de wijze waarop gemeenten en provincies subsidies aanvragen en verantwoorden bij de Vlaamse overheid. Als gevolg van dit decreet moeten een aantal andere decreten worden aangepast. Een ervan is het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008, met name wat betreft de bepalingen over de cultureel-erfgoedconvenants.

Wil je meer weten over planlastvermindering en de aanpassing van het Cultureel-erfgoeddecreet? Raadpleeg de website van de betrokken Vlaamse administraties: het agentschap Binnenlands Bestuur (<http://binnenland.vlaanderen.be>) en het agentschap Kunsten en Erfgoed (www.kunstenenerfgoed.be).

3. In de praktijk

Terug naar vandaag: wat betekent een cultureel-erfgoedconvenant nu in de praktijk? Op basis van het huidige Cultureel-erfgoeddecreet, kunnen de cultureel-erfgoedconvenants vandaag drie soorten doelstellingen bevatten:

- a) versterken van het lokale cultureel-erfgoedveld en vergroten van het maatschappelijk draagvlak;
- b) ondersteunen van de lokale cultureel-erfgoedactoren;
- c) uitbouwen van een cultureel-erfgoedforum.

a) Versterken van het lokale cultureel-erfgoedveld en vergroten draagvlak

In de eerste plaats bevat elke convenant doelstellingen om het lokale cultureel-erfgoedveld te versterken en de bevolking te sensibiliseren over cultureel erfgoed. De cultureel-erfgoedcel probeert deze doelstellingen te realiseren door diverse projecten op te starten en/of te coördineren. Deze projecten kunnen resulteren in de meest uiteenlopende publieksgerichte acties, gaande van een tentoonstelling of publicatie, tot websites, erfgoedkoffers, wandelroutes, erfgoedklassen, theatervoorstellingen en zelfs festivals. Maar de cultureel-erfgoedcellen zetten ook in op de minder zichtbare kant van het cultureel-erfgoedwerk, met bijvoorbeeld registratie- en conservatieprojecten, wetenschappelijk onderzoek of calamiteitenplanning. Of zij combineren, vanuit een integrale benadering, erfgoedzorg met -ontsluiting. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de beeldbanken, waarbij zowel wordt ingezet op onderzoek, registratie, bewaring als ontsluiting van foto- en beeldmateriaal.

Deze projecten hebben meestal een achterliggende doelstelling: de cultureel-erfgoedcel wil zo lokale cultureel-erfgoedactoren met elkaar laten samenwerken en bruggen bouwen naar andere beleidsdomeinen. Neem bijvoorbeeld de organisatie van een tentoonstelling. De cultureel-erfgoedcel zal zo'n project niet volledig zelf uitwerken, maar hiervoor samenwerken met een heemkundige kring, een lokaal museum, het gemeentearchief, de toeristische dienst en de gidsenbond. Het is de bedoeling dat al deze actoren in zo'n projecten hun eigen expertise inbrengen, die met elkaar delen en zo van elkaar leren. Precies door deze expertise-uitwisseling – over de grenzen van sectoren en organisaties heen – wil

de cultureel-erfgoedcel experimenteren stimuleren, een meerwaarde creëren voor zowel erfgoedspelers als publiek en zo ook het draagvlak vergroten voor cultureel erfgoed in de eigen stad of regio.

Cultureel-erfgoedcellen beschouwen lokale erfgoedverenigingen als een volwaardige en heel waardevolle partner om mee samen te werken. Zij vragen hen dan ook geregeld om mee te werken aan een cultureel-erfgoedproject of om onderzoeksresultaten, expertise of collectiestukken ter beschikking te stellen. Zo'n samenwerking is voor een erfgoedvereniging niet altijd evident: vele verenigingen hebben al de handen vol met hun dagelijkse werking en zitten met heel eigen problemen die zich vaak situeren op het vlak van huisvesting, middelen of mensen. Toch kan zo'n samenwerking met andere actoren en een cultureel-erfgoedcel heel wat voordelen opbrengen. Verenigingen kunnen zo hun werking extra zichtbaar maken of een product uitwerken dat ze anders moeilijk op hun eentje kunnen realiseren. Om een voorbeeld te geven: de erfgoedcel Brugge heeft in 2010 intensief samengewerkt met de heemkringen rond het project 'Onderweg van Steenbrugge naar Ingelmunster'. Centraal in dit project stond een 18de-eeuwse kaart van een oude steenweg. Deze kaart werd gedigitaliseerd en toegankelijk gemaakt via het internet. Dit vormde de aanleiding voor een boeiende samenwerking met de heemkundige kringen uit de gemeenten op het traject van deze steenweg. De kringen bestudeerden de kaart en schreven bondige teksten over de plaatsnamen die op de kaart stonden vermeld. Deze informatie werd vervolgens toegankelijk gemaakt via de online versie van de kaart (zie www.historischebronnenbrugge.be). Op deze manier werd lokaal historisch onderzoek op een heel verrassende en eigentijdse manier ontsloten naar een breed publiek. Dit bijzondere project was natuurlijk alleen maar mogelijk omdat de krachten werden gebundeld. Het is een cliché, maar wel een met een grond van waarheid: samen sta je zoveel sterker.

b) Ondersteuning van cultureel-erfgoedverenigingen

Een cultureel-erfgoedconvenant bevat ook doelstellingen om cultureel-erfgoedverenigingen te ondersteunen. Dit past binnen het 'complementair cultureel-erfgoedbeleid', waarbij is afgesproken

dat het lokale bestuursniveau verantwoordelijkheid opneemt voor de cultureel-erfgoedorganisaties die een lokale werking ontwikkelen (zie kader).

Complementair cultureel-erfgoedbeleid?

De Vlaamse overheid, de provincies en de steden voeren elk een cultureel-erfgoedbeleid. In functie van een betere afstemming tussen deze drie bestuursniveaus is een protocol gesloten tussen de Vlaamse Gemeenschap, de Vlaamse Vereniging van Steden en Gemeenten (VWSG) en de Vereniging van Vlaamse Provincies (VVP) over de uitbouw van een 'complementair cultureel-erfgoedbeleid'. Dat protocol bevat een aantal afspraken over welk bestuursniveau de basisverantwoordelijkheid draagt om een ondersteuningsbeleid uit te bouwen voor welke cultureel-erfgoedorganisaties, in het bijzonder musea, archieven en erfgoedbibliotheken. Zo stelt het protocol dat elk bestuursniveau verantwoordelijk is voor die cultureel-erfgoedorganisaties die een werking hebben die relevant is voor dat niveau. Dit betekent bijvoorbeeld dat van steden en gemeenten wordt verwacht dat ze een ondersteuningsbeleid ontwikkelen voor de cultureel-erfgoedorganisaties met een lokale werking en uitstraling. De Vlaamse overheid en de provincies zijn op hun beurt verantwoordelijk voor die organisaties met respectievelijk een Vlaamse en een provinciale werking en uitstraling.

Die ondersteuning kan vele vormen aannemen, afhankelijk van de specifieke noden en problemen van lokale cultureel-erfgoedorganisaties in de gemeente of binnen het intergemeentelijke samenwerkingsverband. De ondersteuning kan inhoudelijk zijn, bijvoorbeeld een cursus georganiseerd door de cultureel-erfgoedcel. Bij het aanbieden van zo'n cursus werkt de cultureel-erfgoedcel heel vaak samen met andere organisaties, bijvoorbeeld Heemkunde Vlaanderen. Of er wordt voorzien in logistieke ondersteuning, zoals een uitleendienst. De steun kan zelfs financieel zijn. Zo kunnen heel wat lokale besturen dankzij het cultureel-erfgoedconvenant een apart subsidiereglement voor cultureel-erfgoedprojecten uitwerken. Meestal gaat het om beperkte vormen van projectsubsidies, die ideaal zijn voor kleinere cultureel-erfgoedprojecten die moeilijk in aanmerking komen voor provinciale of Vlaamse subsidies. In de praktijk zien we dat ook

heel wat heemkringen al een gebruik hebben kunnen maken van deze subsidies.

Vanuit het convenant kunnen ook werkingssubsidies worden gegeven. In Vlaanderen krijgen alle erkende musea die zijn ingedeeld bij het lokale museum, tot en met 2014, jaarlijks een bedrag van 12 500 euro van de Vlaamse Gemeenschap. Als deze musea in een convenantsgebied liggen, dan voegt de Vlaamse Gemeenschap deze subsidies toe aan de werkingssubsidies voor het convenant. Dit bedrag moeten de betrokken lokale besturen vervolgens overmaken aan het erkende museum in kwestie.

c) Cultureel-erfgoedforum

Cultureel-erfgoedconvenants kunnen ten slotte doelstellingen bevatten over de uitbouw van een cultureel-erfgoedforum. Volgens het Cultureel-erfgoeddecreet moet een cultureel-erfgoedforum, vanuit een netwerk, het verhaal van de gemeente vertellen via het cultureel erfgoed op het grondgebied. Anno 2012 zijn de cultureel-erfgoedfora nog opgevat als een experiment en daarom staan zij niet ingeschreven in alle convenants. Alleen Antwerpen, Gent, Brugge en de Vlaamse Gemeenschapscommissie hebben in hun convenant doelstellingen rond een cultureel-erfgoedforum. In de praktijk zien we dat de cultureel-erfgoedfora in de vier steden heel verschillend worden ingevuld. In Antwerpen gebeurt dit door het Museum aan de Stroom (MAS), in Gent door het Stadsmuseum Gent (STAM) en in Brugge door het Bruggemuseum. Bij de Vlaamse Gemeenschapscommissie is het forum niet verbonden aan een bepaalde toonplek. Daar kiest men voor een aparte werking met verschillende samenwerkingsverbanden over sectoren en instellingen heen.

4. Cultureel-erfgoedconvenants in vraag en antwoord

Het is de lezer allicht duidelijk: een cultureel-erfgoedconvenant is een behoorlijk ingewikkeld gegeven. Enerzijds omdat er verschillende bestuursniveaus bij zijn betrokken, anderzijds omdat een convenant verschillende soorten doelstellingen bevat. In de praktijk blijkt dan ook dat heel wat erfgoedverenigingen en andere erfgoedspelers vragen hebben over de precieze werking en reikwijdte van

zo'n convenant. Om af te ronden zet ik nog enkele veelgestelde vragen op een rijtje:

1. Kan een erfgoedvereniging een cultureel-erfgoedconvenant aanvragen?

Nee, alleen een gemeente, een intergemeentelijk samenwerkingsverband of de Vlaamse Gemeenschapscommissie kan een convenant aanvragen. Hiervoor moet zij een cultureel-erfgoedbeleidsplan indienen bij de bevoegde administratie, het agentschap Kunsten en Erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap. De Vlaamse Gemeenschap verwacht dat dit plan optimaal inspeelt op de specifieke eigenschappen van het cultureel erfgoed en de cultureel-erfgoedorganisaties op het grondgebied van de betrokken gemeenten. Vandaar dat de gemeente of het intergemeentelijke samenwerkingsverband ook lokale cultureel-erfgoedverenigingen moet betrekken bij de opmaak van het beleidsplan.

2. Kan elke stad of een intergemeentelijk samenwerkingsverband een aanvraag dienen?

In de huidige regeling kan in principe elke gemeente of intergemeentelijk samenwerkingsverband een aanvraag indienen, mits zij voldoet aan enkele voorwaarden (bv. rechtspersoonlijkheid) en criteria (bv. minimum van 25.000 inwoners). Niet elke aanvraag wordt echter goedgekeurd. De voorbije jaren kreeg de Vlaamse Gemeenschap gemiddeld 4 à 5 aanvragen per jaar, waarvan zij er telkens meestal 1 à 2 goedkeurde. Een belangrijk criterium voor de goedkeuring van een aanvraag is in de eerste plaats de aanwezigheid van cultureel erfgoed, cultureel-erfgoedorganisaties en expertise over dat cultureel erfgoed. Kortom, er moet voldoende 'kritische massa' aan erfgoed en expertise aanwezig zijn. Andere beoordelingscriteria zijn de manier waarop de visie en de doelstellingen zijn geformuleerd in het beleidsplan, de mate waarin de cultureel-erfgoedgemeenschap was betrokken bij dat plan en de inbreng van de lokale besturen zelf. Ook de regionale spreiding van de aanvraagdossiers kan een belangrijk criterium zijn.

In dit verband moet worden vermeld dat deze aanvraagprocedure hoogstwaarschijnlijk zal veranderen met het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet. Hierboven had ik al aangegeven dat, volgens de huidige voorstellen, in de toekomst alleen de Vlaamse Ge-

meenschapscommissie en intergemeentelijke samenwerkingsverbanden een aanvraag kunnen indienen en dat er voor enkele steden een aparte regeling zal worden uitgewerkt. Als het nieuwe decreet wordt goedgekeurd, situeert de volgende indiendatum voor een aanvraag zich wellicht begin januari 2014.

Het is mogelijk dat deze voorstellen nog (lichtjes) zullen wijzigen in de loop van volgende maanden. Voor een laatste stand van zaken is het daarom aangewezen dat je de website van het agentschap Kunsten en Erfgoed raadpleegt (www.kunstenenerfgoed.be).

3. Beheert de cultureel-erfgoedcel zelf een collectie?

Het is niet de bedoeling dat de cultureel-erfgoedcel zelf een collectie beheert. Wel kan zij, zoals hierboven aangegeven, via projecten het draagvlak vergroten voor de aanwezige cultureel-erfgoedcollecties op het grondgebied of samenwerking rond deze collecties stimuleren. Ook kan zij organisaties, individuen en gemeentebesturen ondersteunen bij het beheer van hun collectie, door vorming of begeleiding of door te verwijzen naar specialisten terzake.

4. Waarom wordt het onroerend erfgoed niet meegenomen in het convenant?

In Vlaanderen maken we een onderscheid tussen onroerend en cultureel erfgoed. Onroerend erfgoed zijn bijvoorbeeld monumenten, landschappen of archeologische sites. Cultureel erfgoed is de naam die de Vlaamse overheid geeft aan roerend (bv. objecten, archiefstukken, documenten, foto's...) en immaterieel erfgoed (bv. feesten, ambachten, tradities, dialecten, culinair erfgoed...).

Die opdeling is ook verankerd op niveau van de Vlaamse overheid. Cultureel erfgoed is daar Gemeenschapsmaterie en valt onder het beleidsdomein Cultuur. Onroerend erfgoed is Gewestmaterie en valt onder het beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed. Beide beleidsdomeinen hebben op dit ogenblik een eigen regelgeving, een eigen administratie en eigen subsidiestromen. De Vlaamse subsidies voor de cultureel-erfgoedconvenants komen vanuit het beleidsdomein Cultuur, op basis van het Cultureel-

erfgoeddecreet. Het is dan ook de bedoeling dat deze middelen alleen voor cultureel erfgoed worden aangewend, niet voor onroerend erfgoed. De cultureel-erfgoedcel kan uiteraard wel samenwerken met onroerend-erfgoedorganisaties, mits zo'n samenwerking bijdraagt tot een betere zorg voor en ontsluiting van cultureel erfgoed. Ook kan de erfgoedcel je natuurlijk doorverwijzen als je een specifieke vraag hebt over onroerend erfgoed.

5. Is een cultureel-erfgoedcel een nieuw soort erfgoedvereniging?

Voor wie er nog aan zou twijfelen: een cultureel-erfgoedcel is geen erfgoedvereniging. Een cultureel-erfgoedcel is verbonden aan een gemeente, een intergemeentelijk samenwerkingsverband of de Vlaamse Gemeenschapscommissie. De personeelsleden zijn in dienst van zo'n lokaal bestuur. De cultureel-erfgoedcellen hebben ook niet de bedoeling om zich in de plaats te stellen van erfgoedverenigingen. Wel is het hun opdracht om lokale cultureel-erfgoedverenigingen te ondersteunen en hen te stimuleren om samen te werken met elkaar en met andere organisaties.

Erfgoedcellen in cijfers

Anno 2012 zijn 21 cultureel-erfgoedconvenants, waarvan:

- 8 met een stad
- 12 met een intergemeentelijk samenwerkingsverband
- 1 met de Vlaamse Gemeenschapscommissie

De cultureel-erfgoedcellen hebben allemaal een website, behalve (voorlopig nog) de twee jongste. Een overzicht vind je op www.erfgoedcellen.be.

Gregory Vercauteren
(FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed)²

De auteur

Gregory Vercauteren is stafmedewerker bij FARO. Hij is daar het aanspreekpunt voor het lokaal cultureel-erfgoedbeleid en de erfgoedcellen in het bijzonder.

Gregory.vercauteren@faronet.be
02 213 10 72

¹ Voor de volledigheid vermeld ik nog dat er ook cultureel-erfgoedconvenants kunnen worden afgesloten met de provincies. Aangezien die een heel ander soort afspraken bevatten en er geen cultureel-erfgoedcel aan deze convenants is verbonden, laat ik deze provinciale convenants hier buiten beschouwing.

² Ik dank het agentschap Kunsten en Erfgoed, Cor van Istendael (cultureel-erfgoedcel Noorderkempen), Hilde Cuyt (CO7), Annelies Lieten en Eva Van Hoye (Mechelen), Ans Van De Cotte (Land van Rode) en Aline Verbeeck (TERF) voor hun suggesties en opmerkingen bij een eerdere versie van deze tekst. Uiteraard ben alleen ik verantwoordelijk voor eventuele fouten in dit artikel.

In de praktijk: de werking van de erfgoedcel Aalst

De opdracht van een Erfgoedcel werd eerder in dit artikel toegelicht. We trachten kort te illustreren op welke wijze deze opdracht door Erfgoedcel Aalst concreet in de praktijk wordt gebracht. De Erfgoedcel Aalst is partner in verschillende initiatieven waarvan de oplevering in de loop van 2012 is gepland. Het zijn zowel kleine al dan niet inhoudelijke of financiële engagementen als projecten waarbij een duidelijke trekkersrol wordt opgenomen. Er is de restauratie en digitale ontsluiting van de kaart van het Land van Aalst; een tentoonstelling, publicatie en wandeling rond de heilige Gudula; een gratis vormingsaanbod rond erfgoed; de opstart van een uitleendienst voor erfgoedverenigingen; een tentoonstelling, publicatie, fietstocht en educatief pakket rond de historische romans van L.P. Boon; coördinatie, promotie en uitwerking van erfgoeddag; een educatief project rond Aalst Carnaval; medewerking aan een colloquium rond Carnaval in Binche, etc. Ondertussen wordt ook al gewerkt aan de voorbereiding van projecten die de komende jaren hun beloop zullen kennen zoals WO I, textiel, Circus Barnumproject...

Het Aalsterse erfgoed onder de aandacht brengen is een belangrijke opdracht van Erfgoedcel Aalst. Beleidsmatig werd er sinds de oprichting van de Erfgoedcel in 2009 naar gestreefd om de projecten te koppelen aan landelijke of stedelijke evenementen zoals Week van de Smaak, Erfgoeddag, het Boonjaar, het Gudulajaar, stadsfestival Cirk... Ook de Erfgoedkrant, het meest laagdrempelige communicatiekanaal van de Erfgoedcel, wordt in dezelfde logica thematisch gekaderd om bepaalde initiatieven in de kijker te zetten. Er wordt gebruik gemaakt van vaste rubrieken waarbij ook erfgoedverenigingen en individuen een forum krijgen om zich voor te stellen. Driemaal per jaar komt de erfgoedkrant als katern van stadskrant 'Denderend Aalst' terecht in de bus van alle inwoners van Aalst. Andere belangrijke communicatiekanalen zijn de nieuwsbrief en de erfgoedcelwebsite waarin alle lopende en geplande projecten en alle erfgoedverenigingen worden voorgesteld. De erfgoedcelwebsite is op haar beurt geïntegreerd in de portaalwebsite

voor Aalsters erfgoed: www.madeinaalst.be. Op deze website kunnen bezoekers de collecties doorzoeken van het stedelijk museum, het D.A.D.D. (in het bijzonder de veelbezochte krantendatabank), het stadsarchief (beeldbank, levensverhalen, genealogische databank) en informatie vinden over Aalst Carnaval als immaterieel cultureel erfgoed.

Een voorbeeld van een project waarbij zorg voor erfgoed, samenwerking en kennisdeling centraal staan, is het project rond de kaart van het Land van Aalst. Een restauratie- en ontsluitingsdossier bij de Koning Boudewijnstichting werd goedgekeurd voor de kaart van het Land van Aalst van Lecler uit 1784. De bedoeling van het project is om deze gigantische kaart (2,21 x 3,03 meter) te restaureren en te digitaliseren. Op die manier kan ze in optimale omstandigheden bewaard worden en tegelijk ontsloten worden via het internet. In het project wordt samengewerkt met lokale en bovenlokale erfgoedactoren. Zowel het Rijksarchief, FARO, de erfgoeddienst van de provincie Oost-Vlaanderen als de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst maken samen met de Aalsterse stedelijke erfgoedactoren (Erfgoedcel Aalst, 't Gasthuys - Stedelijk Museum Aalst en Stadsarchief Aalst) deel uit van het begeleidingscomité. De ontsluiting van de kaart gebeurt op twee niveaus. Op een eerste niveau zullen beschrijvingen van de figuratieve elementen op de kaart via een daartoe ontwikkelde kaartenviewer publiek worden ontsloten. Hiervoor wordt samengewerkt met heemkundigen en experts uit de gehele regio van het historische Land van Aalst. Opgesplitst in 4 gebieden coördineren respectievelijk de Erfgoedcel Aalst, de Erfgoedcel Viersprong - Land van Rode, de cultuurbeleidscoördinator Gerardaarsbergen en het stadsarchief Oudenaarde de gegevensverzameling. Op deze manier wordt de kennis en expertise van de lokale heemkundigen gedeeld en op een laagdrempelige toegankelijk gemaakt. Een tweede niveau van ontsluiting betreft de contextuele informatie. Enerzijds zal duiding worden gegeven bij het historische Land van Aalst. Anderzijds zal onderzoek worden gedaan naar de ontstaansgeschiedenis van de kaart en haar situ-

ering ten opzichte van andere kaarten door een werkgroep van experts. De Erfgoedcel brengt deze experts samen en ondersteunt dit onderzoek financieel. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om ondersteuning bij opzoekingswerk (in de Bibliothèque Nationale de France) of deelname aan een studiedag (Open Kaart: Cartografie van Liber Floridus tot GIS op 28 april in het SteM te Sint Niklaas). De webapplicatie met de digitale kaart van het Land van Aalst zal online worden geplaatst op de website www.madeinaalst.be in de loop van juni 2012. Ter gelegenheid hiervan zal een publieksmoment worden georganiseerd.

Voor een Erfgoedcel is het belangrijk om domeinoverschrijdend te werken. Zo worden in het Boonproject van de Erfgoedcel Aalst verschillende bruggen gebouwd tussen erfgoed en andere domeinen zoals onderwijs, toerisme, theaterkunsten, etc. Vooreerst zal vzw MOOSS, gespecialiseerd in erfgoededucatie, een educatief pakket ontwikkelen voor scholieren van het secundair onderwijs. Het concept van de historische romans van Boon wordt daarbij vertaald naar de lessen Nederlands en Geschiedenis. Naast het educatief project werd samen met de toeristische dienst van de stad Aalst en met steun van toerisme Oost-Vlaanderen ook een fietstocht door de historische romans uitgewerkt. Tenslotte zal ook met de theatersector worden samengewerkt tijdens de Erfgoeddag op 22 april. Rond het thema helden zal een evocatie van Jan De Lichte worden geënceneerd op de Grote Markt van Aalst. Een professionele regisseur en hoofdacteur werken hierbij samen met mensen uit het Aalserse verenigingsleven (poppentheater, amateurtheater, vendelzwaaiers, erfgoed...).

Als laatste aandachtspunt willen we toelichten op welke manier de Erfgoedcel Aalst het erfgoedveld ondersteunt. Aangezien pas in de loop van 2012 een operationeel subsidiereglement is gepland, worden op dit moment nog geen subsidies verleend door de Erfgoedcel Aalst. Ondersteuning gebeurt evenwel al door middel van directe participatie in projecten. Zo is Erfgoedcel Aalst bijvoorbeeld partner in het Gudulaproject van de Heemkundige Kring De Faluintjes. Samen met andere partners zoals 't Gasthuys - Stedelijk Museum Aalst en de archeologische dienst van intercommunale SOLVA inhoudelijk bijgedragen tot de Gudulatentoonstelling. Ook de Gudulawandeling die ter gelegenheid

van erfgoeddag zal worden voorgesteld, werd door de Erfgoedcel financieel ondersteund. Ondersteuning van het erfgoedveld kan echter ook andere vormen aan nemen. Het kan zowel gaan om een gratis vormingsaanbod als om een gratis uitleendienst. Zo werd in de loop van februari en maart een gratis cursusreeks aangeboden. Specialisten in hun vakgebied (o.a. van Heemkunde Vlaanderen) introduceerden de deelnemers respectievelijk in nieuwe media voor erfgoedverenigingen; digitaliseren en digitaal archiveren; en mondelinge geschiedenis. Afstemming op de noden en de behoeften van de erfgoedverenigingen is hierbij essentieel. Dit geldt evenzeer voor de uitleendienst van de Erfgoedcel Aalst die in de loop van 2012 zal worden opgestart. In de eerste plaats zullen toestellen kunnen worden uitgeleend in functie van digitalisatie. Zo zal er opnameapparatuur ter beschikking worden gesteld voor de digitalisatie van geluid (audiorecorder), beeld (digitaal fototoestel en camcorder) en documenten (scanner). Daarnaast zullen voor de organisatie van activiteiten, zoals een lezing of een voorstelling, ook een laptop, beamer en projectiescherm worden voorzien.

Raf De Mey
Erfgoedcel Aalst

Jongeren en heemkunde: Want heemkunde is hip!

Juliaan Claerhout-kring uit Wielsbeke: een voorbeeld van intergenerationeel werken

‘Natuurlijk staan wij te popelen om nieuwe medewerkers!’ Het was het eerste wat ik te lezen kreeg toen ik als jonge geschiedenisstudent contact opnam met de Juliaan Claerhout-kring, het heemkundige genootschap van Ooigem, Wielsbeke en Sint-Baafs-Vijve. Ik had enkel wat interesse in de werking getoond, maar als een pitbull sprong het bestuur op mij om mij net niet te verscheuren toen ze mij binnentrokken in de heemkring. Als achtergrond: ik ben een 25-jarige historicus-archivaris, en ik kan mij in het kort omschrijven als plattelander, hardrocker en vrijwilliger. In 2005 werkte ik aan een studie rond het kerkelijke leven van mijn geboortedorp Sint-Baafs-Vijve in het kader van mijn geschiedenisopleiding aan de KULAK (Kortrijk). Toen

ik informatie vroeg aan de plaatselijke heemkring werd ik bijna verplicht om – als ik informatie wilde – ook in het bestuur te komen. Omdat ik meestal een brave jongen ben, ging ik uiteindelijk in op de uitnodiging om een bestuursvergadering bij te wonen. Ik was 19 jaar en ik stond op dat moment bijna met één been in een heemkring. De eerste vergadering vergeet ik nooit. Niet alleen omdat ik mij opeens wel heel erg een snotneus voelde, maar vooral omdat de voorzitter die vergadering ontslag nam. Wat volgde was een chaotische avond, waar zelfs ik even als voorzitter werd voorgedragen. Het angstzweet brak me net niet uit, maar overweldigd was ik zonder meer. Zo erg zelfs dat ik even niet wist of ik wel in het bestuur wilde gaan.

Auteurs en bestuur 2005-2006

Wat daarna volgde, lees je in deze bijdrage die een genuanceerde neerslag vormt van mijn getuigenis in het kader van de workshop 'Jongeren & heemkunde' tijdens de studiedag Heemkunde Actueel in Gent op zaterdag 19 november 2011. In dit artikel pleit ik voor een intergenerationeel bestuur waarbij jongeren en ouderen samen aan de heemkundige kar trekken, en daarmee wil ik deels ingaan tegen het artikel van Rob Bartholomees van de 'Tervuersche Jeugd van Tegenwoordig' in Bladwijzer 3. Ik wil de evolutie van de Wielsbeekse heemkring naar een jonger bestuur en een frissere en modernere heemkundige aanpak hier graag uit de doeken doen aan de hand van drie tijdspannes: 'De praatbarak' (1981-2007), 'Het grote schisma' (2007-2011) en 'De hippe heemkring' (2011-...).

De praatbarak (1981-2007)

De Juliaan Claerhout-kring werd in 1981 opgericht in de nasleep van het 'Jaar van het Dorp' (1978) en dat op initiatief van de Wielsbeekse cultuurraad. De heemkring werd genoemd naar priester-amateurcheoloog Juliaan Claerhout (1859-1929), bijgenaamd 'de pastoor met de spade'. Toen waren bijna alle bestuursleden ook leden van de cultuurraad. Stilaan kwamen er ook nieuwe bestuursleden bij en lanceerde men de driemaandelijke Leiesprokkels, kleine heemkundige tijdschriftjes. In 1989 werden de tijdrovende tijdschriftjes vervangen door het tweejaarlijkse Leiesprokkels-Jaarboek waarvan het 12de in oktober 2012 verschijnt. De heemkring kende al bij al een vrij succesvolle geschiedenis, maar nam pas echt een vlucht voorwaarts eind de jaren '90 toen twee jonge(re) mensen (Monique Claerhout en Michaël Delange) zich engageerden voor de heemkring. Zij zouden zich vooral toespitsen op de Leiesprokkels-Jaarboeken. Ikzelf werd in 2005 in de heemkring getrokken, maar had direct duidelijk gemaakt dat ik eerst even wilde komen 'kijken' vooraleer een definitieve beslissing te nemen. Net zoals veel andere nieuwe (en vooral jonge) vrijwilligers wilde ik eerst even de kat uit de boom kijken alvorens concrete engagementen aan te gaan.

In 2005 bestond het bestuur uit voornamelijk oudere bestuursleden, met – los van mezelf – dus nog twee jongere bestuursleden. Er zaten – mezelf meegerekend – twee historici in het bestuur, de andere

bestuursleden waren amateurhistorici. Eigenlijk dus best wel een scheeftekening op het vlak van academische onderzoeksmethoden, maar ook op het vlak van jonge en vrouwelijke bestuursleden. Het bestuur was zo opgedeeld dat alle bestuursleden, zo'n 15 in totaal, over alles konden beslissen. Er was dus een soort 'algemeen bestuur'. Het aantal bestuursleden steeg ook exponentieel: wie auteur was, werd automatisch ook bestuurslid. Redactievergaderingen bestonden niet als dusdanig, alles gebeurde in de gewone bestuursvergadering. Wat volgde waren ellenlange discussies over artikels, maar vooral ook over punten en komma's, over verschillende interpretaties, over oude vetes, enz. Een doorsnee bestuursvergadering was vaak meer een praatbarak van verzamelaars dan wel een bestuur van een vereniging. Gevolg: vergaderingen van minstens 3 uur met eindeloze discussies. Iedereen hoorde sowieso alles wat de heemkring aanbelangde, maar er was geen grote betrokkenheid omdat er gewoon geen structuur in zat. Ik neem het nu niemand kwalijk, want de situatie was gewoon organisch zo gegroeid met de forse uitbreiding van het aantal bestuursleden. Toen was ik minder enthousiast.

Want wat gebeurt er? Ik was jong, een beetje wild, tamelijk enthousiast. Mijn engagement was echt ingegeven door een grote interesse in de geschiedenis van mijn dorp, maar vooral ook door een publieksgerichte insteek om die geschiedenis voor een breder publiek te ontsluiten. Ik wilde met de heemkring vooruit, nieuwe wegen inslaan, maar dat kon niet. Er was bijna geen bewegingsruimte. De voorzitter zei mij zelfs expliciet niet zo hard van stapel te lopen. Frustratie loerde echt om de hoek, want ik voelde mij een beetje overbodig. De heemkring was – los van de Leiesprokkels-Jaarboeken en een erfgoedactiviteit – helemaal niet publieksgericht. Het logische gevolg van die verschillende verwachtingen was dat ik mijn betrokkenheid sterk in vraag stelde en de heemkring half de rug toekeerde. Door de lange vergaderingen, de grijzere omgeving, de weinige bewegingsruimte had ik – nu weet ik 'te snel' – de conclusie gemaakt dat een heemkring synoniem stond voor stoffig, saai, oubollig. Niets voor mij dus. Niet dat ik hip was, maar ik was nu ook niet echt saai. En al zeker niet grijs.

Het grote schisma! (2007-2011)

Erfgoedwerkgroep 2007: een samenwerkingsverband tussen de heemkring, het Davidsfonds, het André Demedts-huis en de cultuurdienst Wielsbeke

Mijn heemkundige verhaal leek ten einde, maar (gelukkig) wisten de andere jonge bestuursleden mij te overtuigen om toch nog de redactie van Leiesprokkels verder af te werken. De redactieraad was eigenlijk voornamelijk de verzameling van de jonge bestuursleden, waardoor de Leiesprokkels-Jaarboeken fris en modern waren, maar vaak botsten met de rest van de bestuurswerking. In de periode die ik hier schertsend ‘het grote schisma’ noem, had de Juliaan Claerhout-kring eigenlijk twee ‘kampen’: enerzijds het algemeen bestuur en anderzijds de redactieraad. Beide kwamen ook steeds meer los van elkaar te staan. Het bestuur besliste nog steeds over alles, al werd Leiesprokkels alleen nog maar ter info op de agenda geplaatst. De redactieraad begon echt haar eigen leven te leiden. De jongeren hokten daar samen en zetten zich een beetje af tegen de oudere bestuursleden. We wilden als jongere echt iets concreets doen, vooruit gaan, in plaats van oeverloos te praten in vergaderingen. Het moest allemaal erg concreet zijn om er onze aandacht bij te houden. De redactieraad bleek de ideale manier voor ons, jongere bestuurs-

leden, om ons heemkundig te ontplooien. Redactievergaderingen verliepen kort, krachtig en vooral ook efficiënt.

Nu wil het toeval dat er toch – in eerste instantie uit respect – ook enkele oudere bestuursleden in de redactieraad zaten. En wat bleek: die vielen eigenlijk wel goed mee en stonden open voor de vernieuwende en vaak ook wat gewaagde voorstellen van de jonge bestuursleden. Door onze wilde plannen af te toetsen aan hun ervaringen kregen we eigenlijk een mooie inhoudelijke en vormelijke samenhang van de Leiesprokkels-Jaarboeken. Het besef groeide eigenlijk steeds meer dat het net die mix van jong en oud, historici en niet-historici en zelfs vrouwen en mannen was die de sterkte van het jaarboek was gaan bepalen. Het zorgde voor een evenwichtige Leiesprokkels met diverse invalshoeken en thema’s, die degelijk waren, maar toch fris en modern. En vooral ook verschillende generaties aanspraken. De oudere bestuursleden hadden veel ervaring en wisten gewoon ontzettend veel over de plaatselijke geschiedenis, kennis die wij als jongere bestuursleden gewoon misten. Wij kwamen dan weer met nieuwe,

Affiche Leiesprokkels

meer onderbouwde historische inzichten en vooral ook frissere vormelijke en vooral ook communicatieve ideeën. Ik kwam echt tot de conclusie dat mijn jeugdige Sturm und Drang helemaal niet hoefde te botsen met de oudere bestuursleden. Mijn enthousiasme voor een aparte 'jongerenwerking' waarbij we ons echt buiten de kring plaatsten was getemperd, vooral ook omdat bleek dat intergenerationeel werken een duidelijke meerwaarde voor de redactieraad was. Het was net de mix van de ideeën van jongeren en ouderen die de kracht van de Leiesprokkels-Jaarboeken uitmaakte. Het bleek stilaan tijd om dat intergenerationele beter toe te passen op de volledige heemkring...

Erfgoedfietstocht 2009

De hippe heemkring (2011-...)

Door de redactieraad had ik mijn enthousiasme voor de Juliaan Claerhout-kring teruggevonden. Het begon echt weer te kriebelen om actiever te zijn. Bovendien had ik dankzij mijn professionele loopbaan – ik coördineer o.a. De Nacht van de Geschiedenis voor Davidsfonds Evenementen – ook nieuwe inzichten inzake heemkunde, bestuursstructuren en intergenerationeel werken. Met de komst van twee nieuwe jonge en vrouwelijke bestuursleden (Griet Claerhout en Annelies Vandendriessche) werd overgegaan tot een gewaagde vernieuwing van het bestuur en van de structuur. Daarvoor moest de panische angst om iedereen over alles te informeren opzij gezet worden. Nu, het moet eerlijkheidshalve gezegd: die vernieuwing van de structuur en het bestuur was al langer aan de gang op een spontane, officieuze manier. In februari 2011 werd het allemaal officieel: Monique Claerhout werd de nieuwe, jonge, vrouwelijke voorzitter en ikzelf werd de jonge, mannelijke ondervoorzitter. Het

Voorzitter Monique Claerhout & ondervoorzitter Bert De Smet

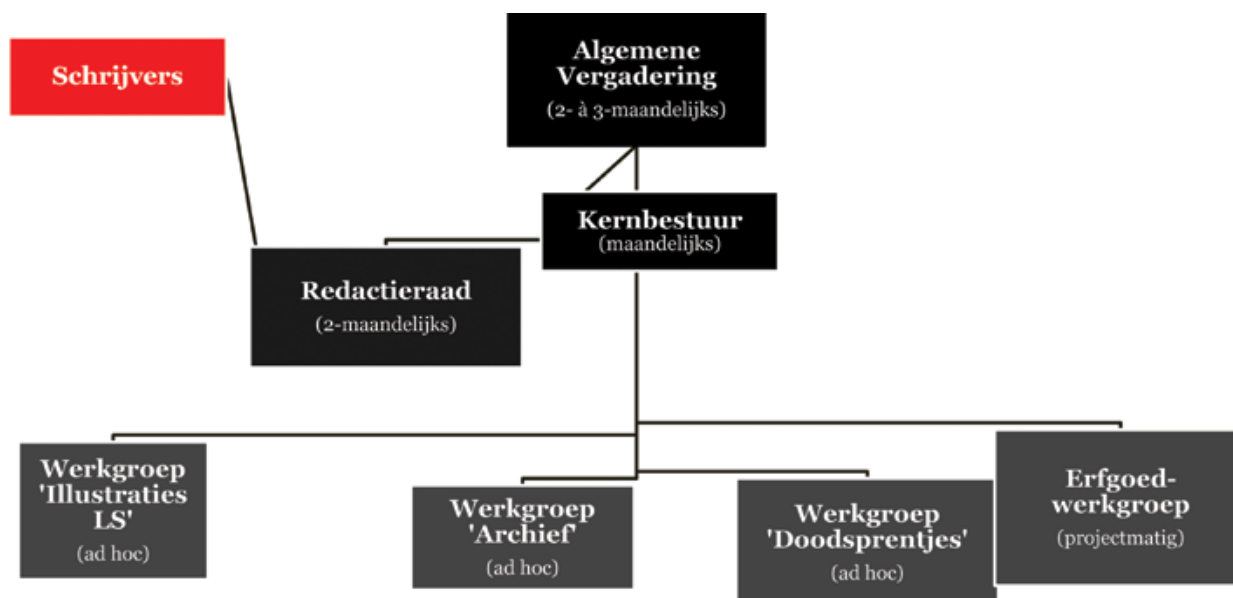
bestuur zelf bestond nu uit een mix van jonge en oude, vrouwelijke en mannelijke bestuursleden. De structuur werd vertakt in verschillende werkgroepen, die ik hieronder graag even wat uitgebreider aan bod laat komen.

Algemene vergadering

De algemene vergadering verenigt alle bestuursleden. Ze beslist alleen over de grote krijtlijnen, zoals bv. de prijs van de jaarboeken, eventuele vergoedingen, aankoop van groot materiaal, publieke standpunten... De vergadering duurt nu nooit langer dan twee uur, behalve als er achteraf nog op iets geklonken moet worden. De algemene vergadering komt twee- à driemaandelijks samen, altijd op zaterdagvoormiddag. Dat tijdstip werd doelbewust geprikt in functie van de drukke weekagenda van de jongere bestuursleden. De korte en efficiënte vergaderingen op een zaterdagvoormiddag zijn een belangrijke troef om jonge en/of nieuwe mensen te overtuigen om eens 'de kat uit de boom te komen kijken' bij een beginnend engagement. Ze kunnen zo stapsgewijs in de heemkring rollen.

Feest van de vrijwilliger

Organigram Heemkring

Kernbestuur

Het kernbestuur kent een zestal bestuursleden: een voorzitter-secretaris, een ondervoorzitter-penningmeester, een redactieverantwoordelijke en drie kernbestuursleden. Het kernbestuur heeft de dagelijkse leiding van de heemkring, neemt dringende beslissingen zelfstandig en voert de grote krijtlijnen uit zoals bepaald door de algemene vergadering. Het kernbestuur verzorgt ook de algemene communicatie en zorgt voor de taakverdeling binnen de heemkring. Maandelijks is er een korte, efficiënte vergadering. Belangrijk is vooral dat het kernbestuur bestaat uit de helft jongeren/historici en de helft ouderen/niet-historici om de ideale mix op het vlak van invalshoeken en achtergronden te verkrijgen in functie van een brede, maar onderbouwde publiekswerking. Binnen het kernbestuur krijgen de jongeren dan ook de kans om daadwerkelijk mee te bouwen aan de Juliaan Claerhout-kring.

Redactieraad

De redactieraad – die al van in de vorige fase een mix tussen jongeren en ouderen was – blijft verder werken zoals hij dat sinds 2007 heeft gedaan. De redactieraad had gediend als geslaagd experiment dat model stond voor de nieuwe intergenerationele structuur van de heemkring.

Verschillende werkgroepen

De Juliaan Claerhout-kring beschikt ook over verschillende werkgroepen, met een typisch ad hoc-karakter. Ze worden immers opgericht in functie van het te verrichten werk. Binnen de werkgroepen is het wel wat moeilijker om intergenerationeel te werken, zeker op het vlak van inventarisatie en archiefwerking. Het zijn vooral de oudere, gepensioneerde bestuursleden die tijd kunnen vrijmaken voor het arbeidsintensieve werk. De jongere bestuursleden hebben vaak geen tijd om dat te doen door een drukker (professionele) agenda. Het komt er dus bij de werkgroepen op neer om de tijdsindeling van de verschillende generaties zo optimaal mogelijk te benutten en in te vullen. Het ad hoc-karakter zorgt voor steeds wisselende samenstellingen binnen de verschillend ontstane werkgroepen.

Schrijvers

Ik maak doelbewust binnen het organigram ook een aparte groep voor de auteurs. De Juliaan Claerhout-kring beschikt over flink wat goede schrijvers die geen bestuurslid zijn, maar ze schrijven wel elk Leiesprokkels-Jaarboek minstens één bijdrage. Ik heb persoonlijk liever tien goede losse schrijvers, dan twintig gewone bestuursleden. Die auteurs zorgen er immers voor dat ons belangrijkste publiekproduct kan blijven bestaan. Want draai of keer het zoals je wil, het jaarboek is de belangrijkste

reden voor onze heemkring om te blijven bestaan. Alleen bestuursleden hebben die in een algemene vergadering willen palaveren, leidt ons terug naar de fase van ‘de praatbarak’. En daar heb ik als jong bestuurslid geen behoefte aan ...

De balans

Na de uitvoerige beschrijving van de nieuwe structuur van de heemkring, is het stilaan tijd om een balans op te stellen. Heeft de vernieuwing zijn vruchten afgeworpen? Of zijn er toch nog veel uitdagingen? De titel van het vorige hoofdstuk laat vermoeden dat de balans eerder positief is. De vernieuwing is nu ongeveer een goed jaar ingezet en de eerste effecten zijn stilaan zichtbaar. Het mag duidelijk zijn dat de mix tussen jongeren en ouderen een meerwaarde heeft. Belangrijk is wel dat er een duidelijke werkomkadering is en dat interactie tussen jongeren en ouderen soms doelgericht bevordert wordt via de verschillende werkgroepen. Het blijft dus wel een constant aandachtspunt voor het kernbestuur. Wat evenwel opvalt is dat de vergaderingen opmerkelijk efficiënter verlopen en dat er ook meer concrete ideeën uitgewerkt worden. Zowel jongere als oudere bestuursleden hebben nu een goede inbreng die ervoor zorgt dat de kring dynamischer van insteek is. Er is ook gewoon een grotere betrokkenheid van de verschillende bestuursleden, die zich via bepaalde werkgroepen kunnen profileren of ontplooiën. Er wordt constant in de bestuurswerking geïnvesteerd, zoals enkele maanden geleden toen alle bestuursleden en auteurs, samen met hun echtgeno(o)t(e) werden uitgenodigd voor een heus vrijwilligersfeest. Met uitzondering van de partners (die de helft betaalden), betaalde de kas van de heemkring het volledige feest.

De grotere betrokkenheid van de jongere bestuursleden zorgde ook voor een modernere en frissere communicatie die onze heemkring bijna hip maakt. Er wordt sterk ingezet op zichtbaarheid en herkenbaarheid van de Juliaan Claerhout-kring en de Leiesprokkels-Jaarboeken, o.a. door het verspreiden van A2-affiches in vierkleurendruk, publiciteitsborden van drie meter breed langs de Wielsbeekse invalswegen en frisse folders, allemaal ontworpen door jonge, beginnende vormgevers die als losse publiciteitsmedewerker bij de heemkring betrokken zijn. Ook de nieuwe sociale media worden niet ge-

Voorbeeld publiciteitsborden heemkring

schuwd, zoals bv. blogs (www.bloggen.be/juliaan-claerhoutkring), Facebook (www.facebook.com/juliaanclaerhoutkring) en sporadisch ook enkele Twitterstapjes via mijn persoonlijk profiel (@bertds-met). Een apart heemkringprofiel is misschien iets voor de nabije toekomst. De communicatie met de pers gebeurt steeds via de jonge en liefst ook vrouwelijke bestuursleden van de heemkring om komaf te maken met het cliché van de ‘heemkring als oudemannenclubje’. De Juliaan Claerhout-kring wil zich zoveel mogelijk profileren als een eigentijdse, hippe heemkring. Zonder afbreuk te doen aan de inhoudelijke kwaliteit uiteraard!

Door die frissere communicatie en jongere en/of vrouwelijke ‘ambassadeurs’ heeft de Juliaan Claerhout-kring nu een aantrekkelijker imago dat ook dertigers aanspreekt. Zeker nadat we op het vrijwilligersfeest een volledig nieuwe huisstijl met nieuw logo presenteerden. Het logo werd ontworpen door een jonge vormgever die de heemkring op een frisse en moderne manier benaderd heeft. Het logo stelt de nieuw te schrijven bladzijden van de geschiedenis (de wortels) van de drie deelgemeenten voor. Het blauw verwijst naar het belang van de drie ‘rivieren’ van Groot-Wielsbeke: Leie, Mandel en kanaal Ooigem-Roeselare. De intensieve pers- en publiekswerking zorgt ervoor dat mensen

LEIESPROKKELS - JAARBOEKEN

– in tegenstelling tot vroeger – ook zelf spontaan de weg naar de heemkring vinden met vragen en/of suggesties. Ze ervaren de heemkring steeds meer als een ‘jonge’ en vooral frisse en eigentijdse erfgoedvereniging.

Het gevolg van de intensieve pers- en publiekswerking heeft er ook voor gezorgd dat er van het laatste Leiesprokkels-Jaarboek (2009-2010) meer dan 500 exemplaren verkocht zijn, waar we bij de vorige jaarboeken bleven steken op 350 à 400 stuks. Voor een plattelandskring is 550 exemplaren een uitstekend resultaat, zeker als blijkt dat een derde van de kopers van buiten de gemeente komt. Steeds meer mensen verlaten het geboortedorp, maar willen na verloop van tijd toch teruggrijpen naar de Heimat. Vandaar ook dat we met de heemkring sterk inzetten op het verzamelen van (digitale) adressen zodat we die kopers ook blijvend kunnen informeren. Als vervolg op de succesvolle jaarboeken werd in 2011 ook een nieuw fotoboekje gelanceerd, waarvan op een maand tijd meer dan 100 exemplaren werden verkocht. Nog voor ze goed en wel aangekondigd waren, waren ze uitgeput. Heemkunde lijkt dus echt wel hip te zijn in Wielsbeke. Het feit dat we vanuit de heemkring de laatste jaren sterk hebben ingezet – net door die jonge bestuursleden – op publiekswerking, speelt hierbij zeker een rol. Zo verleenden we onder meer onze medewerking aan een nieuwe toeristische route (De vlaskoorde), lieten we de grafsteen van ridder de Crombrugge (belangrijke adellijke familie van Wielsbeke uit de 17de eeuw) beschermen, gaven we adviezen in het kader van de renovatie van de parochiezaal en een ontmoetingscentrum (met aandacht voor cultuurhistorische aspecten, o.a. authentiek glas-in-lood-

Nieuw fotoboekje Juliaan Claerhout-kring

De laatste zaken op orde brengen in het André Demedtsmuseum

raam) en waren we voortrekker bij de vernieuwing van het André Demedtsmuseum in Sint-Baafs-Vijve (zie ook bladwijzer 1). Op die manier wil de Juliaan Claerhout-kring echt een dynamische indruk nalaten op het brede publiek.

Uitdagingen

Is het bij de Juliaan Claerhout-kring dan allemaal rozengeur en maneschijn? Absoluut niet. We kampen met een paar belangrijke uitdagingen waar we de komende jaren grondig werk van moeten maken. Ondanks ons hippe imago hebben we nog steeds te weinig instroom van nieuwe vrijwilligers, niet alleen jongeren. Dat het hier om een breder socio-cultureel vrijwilligersprobleem gaat, staat als een paal boven water. Maar dat betekent niet dat we ons in zelfbeklag moeten wentelen, er moet wel degelijk (en dringend) gehandeld worden om die nieuwe instroom te verzekeren. Een werkpunt voor 2012 dus. We hebben echter wel een sterke instroom van nieuwe auteurs. Zij worden dan wel geen bestuurslid, maar zorgen wel voor het voortbestaan van ons jaarboek. Niet onbelangrijk. Een tweede belangrijke uitdaging is om nog meer jongere mensen te betrekken bij het heemkundig verhaal, ook als koper of deelnemer. Publieksgerichte erfgoedactiviteiten blijken gemakkelijker jongere mensen aan te trekken, vaak ook gezinnen. Zo organiseerden we een tweetal jaar geleden een erfgoedactiviteit rond plaatselijke volksverhalen, met o.a. een kinderzoektocht. Meer dan 400 mensen waren aanwezig, de meerderheid van hen jonge gezinnen. Maar het probleem daarbij is dat het organiseren van die erfgoedactiviteiten veel te arbeidsintensief is in vergelijking met het aantal ac-

tieve bestuursleden waarover we beschikken. Een derde belangrijke uitdaging is dat er nog steeds een betere wisselwerking tussen jongere en oudere bestuursleden en tussen historici en niet-historici nodig is. Het blijft een constant en arbeidsintensief werkpunt.

Er is dus zeker nog werk aan de winkel om de Juliaan Claerhout-kring nog beter en aantrekkelijker te maken. Maar het mag duidelijk zijn: heemkunde is terug hip in Wielsbeke. En dat bewijs werd op 9 juli 2011 bewezen toen onze heemkring de Juliaan Claerhout-prijs, de cultuurtrofee van de Wielsbeekse cultuurraad, in ontvangst mocht nemen. De motivatie: de Juliaan Claerhout-kring ontsluit op een frisse en aantrekkelijke manier de geschiedenis van Groot-Wielsbeke voor een breed publiek en werkt daarbij drempelverlagend. Bovendien mengt

de Juliaan Claerhout-kring zich in het publieke erfgoeddebat van de gemeente en zorgt zij ervoor dat er ook daadwerkelijk stappen in functie van de bewaring van het Wielsbeekse erfgoed worden genomen. Laureaat worden van de Juliaan Claerhout-prijs was een belangrijke erkenning en waardering van het harde werk van de laatste 30 jaar en de recente vernieuwing van de heemkring. En daar zijn we terecht trots op.

Bert De Smet
Ondervoorzitter-penningmeester
Juliaan Claerhout-kring Wielsbeke

Juliaan Claerhout-kring wint Juliaan Claerhout-prijs

Academische geschiedschrijving en heemkunde: waar ontmoeten ze elkaar?

Een getuigenis van een heemkundige ten velde

Tijdens de recente studiedag 'Heemkunde Actueel' bracht Lut Bavay namens de Heemkundige Kring van Erpe-Mere een getuigenis over haar ervaringen met het thema 'Academische geschiedschrijving versus heemkundige geschiedschrijving'. De Heemkundige Kring van Erpe-Mere is al meer dan 50 jaar actief en heeft een werkgebied dat acht vroegere dorpen beslaat. De vereniging geeft een driemaandelijks tijdschrift uit – de 'Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere' – en beschikt over een publiek toegankelijk documentatiecentrum. Er zijn een tiental bestuursleden actief.

Ervaringen met de academische wereld

De contacten van onze kring met de Vlaamse universiteiten waren in de voorbije jaren niet frequent en speelden zich af op verschillende niveaus:

1. Geregeld komen studenten op eigen initiatief of op aanbeveling van hun professoren naar ons documentatiecentrum om er bronnenmateriaal of literatuur te raadplegen. In dat geval doen wij al het mogelijke om hen zo efficiënt mogelijk te begeleiden. In de allerbeste gevallen leidde dit tot een artikel voor ons tijdschrift of bijkomende documentatie voor ons eigen centrum. Zo mochten we in de loop der voorbije jaren een mooi artikel en een ruime documentatie verwerven over cinema's en filmexploitatie in de gemeente en een artikel over driesen in onze gemeente. De stille hoop van onze medewerkers is steeds dat wij vroeg of laat één van deze mensen in onze rangen zouden kunnen verwelkomen. Tot op heden zonder resultaat.
2. Af en toe documenteren wij academische onderzoekers als die via mailings of vragenlijsten bevragingen doen. We menen daarmee basisinformatie aan te reiken die noodzakelijk is voor onderzoek in een ruimer kader. Als actieve heemkundigen zijn wij ons er zeer goed van bewust dat voor veel historisch onderzoek een ruimer onderzoeksveld dan het onze noodzakelijk is. Het aanbrengen van correcte en goed gedocumenteerde gegevens uit het veld is voor ons een taak die we nauw ter harte nemen. Het doet dan ook plezier als we enige tijd later bij het verschijnen van een mooie publicatie ook een verwijzing vinden naar onze gemeente.
3. In de voorbije jaren voelden wij ons bijzonder vereerd als academici en professionelen bereid werden gevonden om een artikel te schrijven voor ons tijdschrift. Soms staat een kring voor een opgave die voor niet-professionele medewerkers onbereikbaar is. Dan kan de samenwerking met academici een grote meerwaarde bieden voor een heemkundige kring. Een concreet voorbeeld. In het jaar 2003 wilde de parochie Mere een groots feest organiseren naar aanleiding van de duizendste verjaardag van een oorkonde waarin de parochie Mere voor het eerst vermeld werd. Van de heemkundige kring werd het sluitstuk van dit jubeljaar verwacht: de publicatie van een artikel over de oorkonde uit het jaar 1003. In welke context was deze tekst ontstaan? Wat staat er te lezen en hoe interpreteren we dat? Is het stuk echt of vervalst? Allemaal vragen waar niet-geoefende geschiedschrijvers geen afdoend antwoord kunnen op geven. Gelukkig vonden wij professor Georges De Clercq (VUB) bereid om een bijdrage hieromtrent te schrijven en een lezing te geven.

4. Ook andere professionelen uit de wereld van geschiedenis en erfgoed werd reeds om medewerking gevraagd voor onze specifieke problemen. Hoewel al die mensen druk bezet en bevroegd zijn, mochten wij toch steeds op één of andere manier op medewerking rekenen. Ik vermeld hier graag de goede samenwerking met het KIK, het Rijksarchief, de provinciale diensten voor cultuur.”

Enkele bedenkingen hierbij

In tegenstelling tot wat het bovenstaande laat vermoeden, bestaat er onder heemkundigen heel wat wrevel over de wederzijdse relaties met academici en onderzoekers. Heemkundigen voelen zich ondergewaardeerd. Hun publicaties worden door professionelen kritisch bekeken en afgetoetst met de normen van een steeds evoluerende wetenschap. Is het verwonderlijk dat uitgaven van heemkundigen die test niet doorstaan? Is dat een blijk van misprijzen?

Niet noodzakelijk. Ongetwijfeld zijn sommige onderzoekers best benieuwd naar wat onze kringen publiceren, naar het bestaan van nog onvermoede bronnen, naar wat gedreven amateurs kunnen bovenspitten. Wanneer zij die gegevens later opnieuw gebruiken in het kader van hun onderzoek, kunnen wij dat beter beschouwen als een blijk van waardering.

Misschien loont het wel eens de moeite om objectief onderzoek te doen naar de manier waarop beide partijen naar mekaar kijken. Is zoveel wederzijds wantrouwen reëel en waarop is dat dan gesteund? Of bestaat er in de hoofden van heemkundigen een zekere frustratie die dan geprojecteerd wordt op een kritische tegenspeler? Wellicht kan een objectief verslag wel veel plooiën gladstrijken.

Heemkundigen en academische geschiedschrijvers spelen op een ander terrein. Terwijl onderzoekers voor collega's schrijven en beoordeeld worden door andere historici, richt de heemkundige zich in de eerste plaats tot een publiek van lokale geïnteresseerden. Dat betekent geenszins dat heemkundigen hun publiek moeten achterna lopen of onderschatten. Lezers van heemkundige bladen, documenteren zich ook elders, lezen ook boeken van academisch geschoolde auteurs. Ze nemen geen vrede met halve waarheden, lichtzinnige uitspraken of ongegronde veralgemeningen. Natuur-

lijk treffen die lezers graag onderwerpen aan waar ze zelf herkenningspunten in terugvinden: materiële restanten of herinneringen aan eigen ervaringen. Daaraan tegemoet komen is niet minderwaardig. Wel moeten heemkundigen kritisch zijn voor zichzelf en mekaar (bijvoorbeeld in een redactieraad). Is alles wat we schrijven wel correct? Zijn bronnen juist gelezen en geïnterpreteerd? Zijn mondelinge bronnen getoetst aan een tweede bron of tegenpartij? Werd de lokale situatie geplaatst in een ruimere context? De kwaliteit van een heemkundig artikel of blad hangt in grote mate hiervan af.

Heemkundigen en academici werken ook in andere omstandigheden. Academici kunnen zich voltijds (of toch grotendeels) aan onderzoek wijden, beschikken over een veel betere kennis van bronnen en literatuur, hebben zich een strakke werkmethode eigen gemaakt. Niet-professionele geschiedschrijvers daarentegen kunnen slechts hun vrije tijd aan hun passie besteden en vinden niet altijd de weg naar de meest recente literatuur. Maar ze hebben één andere troef: de goede kennis van het terrein. Ze zijn beter dan wie ook vertrouwd met de geografische omgeving, de toponymie, het dialect, de familieverwantschappen, de lokale bedrijvigheden, de rol van sommige individuen in politiek of sociaal leven.

Besluit

Heemkundigen en historici zijn gedeeltelijk met dezelfde materie bezig. Hun werkwijze en aanpak verschillen echter grondig en leiden dus tot een verschillend resultaat. Vergelijkingen maken kan nooit tot een positief resultaat leiden. Beide disciplines zijn echter noodzakelijk. Het fundamenteel en grootschalig onderzoek van de historicus levert de basis waarop de heemkunde zich kan steunen om de lokale situatie te kaderen. De heemkunde kan op kleine schaal de plaatselijke gegevens uitdiepen en naar een lokaal publiek brengen. De tientallen heemkundige verenigingen die in Vlaanderen actief zijn creëren op die manier een maatschappelijk draagvlak voor historisch onderzoek.

Lut Bavay
Heemkundige Kring
van Erpe-Mere

De stadsplannen van Jacob van Deventer

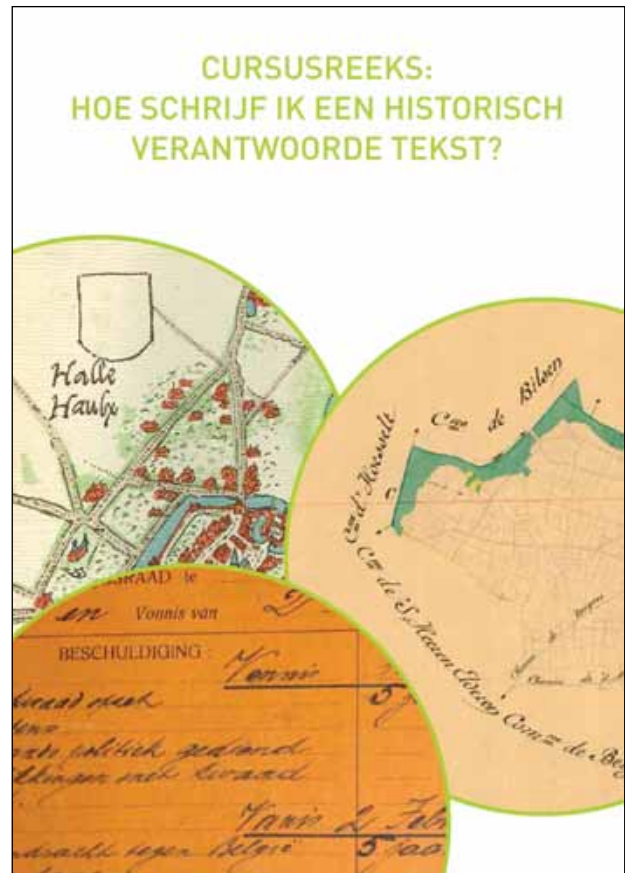
Een schitterende bron voor de stads- en dorpsgeschiedenis

De zestiende-eeuwse stadsplannen van Jacob van Deventer zijn een mijlpaal in de geschiedenis van de cartografie in de Nederlanden. Dat is niet alleen te danken aan de hoge nauwkeurighedsgraad van de plannen, maar ook aan het feit dat het de oudste topografische plannen zijn van vele steden en hun onmiddellijke omgeving. In deze bijdrage belichten we kort de levensloop van Jacob van Deventer en de ontstaanscontext en inhoud van zijn stadsplannen. Vervolgens overlopen we enkele onderzoeksmogelijkheden. In bijlage gieten we de stadsplannen van de 'Belgische' steden in een handig overzicht en bieden we een zo volledig mogelijke bibliografie aan¹.

Jacob van Deventer, keizerlijk en koninklijk geograaf

Dit is uiteraard niet de plaats om een uitgebreide biografie van Jacob van Deventer te schrijven. We beperken ons hier dus tot de belangrijkste biografische elementen. Jacob van Deventer werd omstreeks 1500-1505 geboren in Kampen en bracht daar zijn jeugd door (zie afbeelding 1). Tussen 1520 en 1530 studeerde hij samen met onder meer Gemma Frisius aan de universiteit van Leuven. Een nota bij de kaart van de stad Deventer in de *Civitates Orbis Terrarum* van Braun en Hogenberg (Keulen, 1581) wijst uit dat Jacob in Leuven eerst geneeskunde studeerde, om zich vervolgens toe te leggen op wiskunde en geografie.

In de jaren 1530 liet hij zich ook reeds in met landmeetkundige en cartografische activiteiten. In 1536 schonk de Raad van Brabant hem namelijk een vergoeding voor een kaart van het hertogdom van Brabant, die hij aan deze instelling was komen aanbieden. Naar eigen zeggen had hij deze kaart zelf vervaardigd². Het is de oudste expliciete getuigenis

Bram Vannieuwenhuyze was de lesgever van de cursusreeks 'Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst?' in Halle, waar de stadsplannen van Jacob van Deventer onder de loep werden genomen. Er waren 15 deelnemers voor deze vierdelige cursusreeks in maart 2011. Bram Vannieuwenhuyze is postdoctoraal onderzoeker aan de KU Leuven, onderzoekseenheid Middeleeuwen. In het kader van deze cursusreeks schreef hij samen met Jelle Lisson dit artikel voor Bladwijzer.

over Jacob van Deventers cartografische activiteiten. In de jaren 1530 en 1540 bracht hij nog andere provincies in kaart, met name Holland (1537), Delfland (1541), Gelderland (1543), Friesland (1545) en ten slotte ook Zeeland (1547). Verschil-

Afbeelding 1: Jacob van Deventer groeide op in Kampen. Op de plek van zijn vroegere woonplaats ligt nu een schoenmakerij (© foto Bram Vannieuwenhuyze).

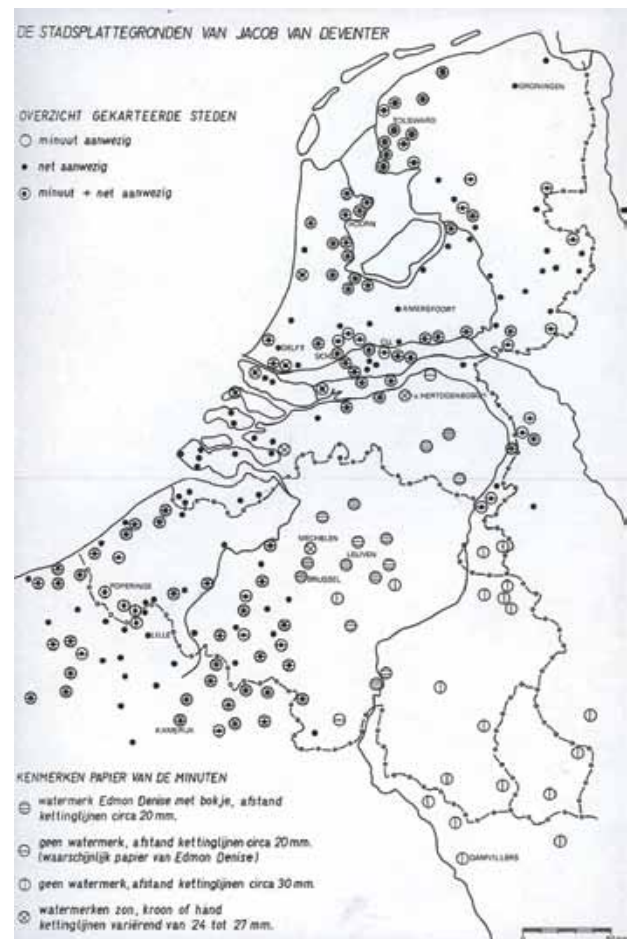
lende bronnen maken ook melding van overzichtskaarten van de Nederlanden: in 1552 bezorgde Jacob van Deventer de stad Antwerpen bijvoorbeeld een caerte van alle landen van herwaerts overe (de zestiende-eeuwse benaming voor de Nederlanden) en hij maakte een gelijkaardige kaart in opdracht van de gouverneur-generaal van de Nederlanden.³

Volgens Visser werd Jacob van Deventer omstreeks 1540 aangesteld tot keizerlijk geograaf. Ondertussen was de cartograaf ook gestart met de vervaardiging van stadsplattegronden, getuige daarvan de kaart van Dordrecht uit 1545, die werd vervaardigd in opdracht van het plaatselijke stadsbestuur.⁴ Hij was ruim 50 jaar oud toen hij in 1559 van Filips II een vrijgeleide kreeg om de steden van de Nederlanden in kaart te brengen. Hij bleef aan de stadsplannen werken tot aan zijn dood in 1575.

Over de woonplaats van de cartograaf is niet zoveel bekend. Volgens sommigen woonde hij vóór 1542 enige tijd in Dordrecht.⁵ Rond die periode vestigde hij zich echter in Mechelen, waar hij een huis huurde en samenleefde met kaartenmaakster en -handelaarster Barbara Smets. Gezien zijn acti-

viteiten was Jacob van Deventer vermoedelijk veel onderweg. Het centraal gelegen Mechelen vormde een ideale uitvalsbasis.

Ook Jacob van Deventers levenseinde is in een waas van mysterie gehuld. De meeste historici zijn het erover eens dat de cartograaf in 1572 vanuit Mechelen naar Keulen vluchtte. Er bestaat echter discussie over zijn beweegredenen. Lange tijd werd aangenomen dat hij vluchtte voor de plunderende Spaanse troepen in Mechelen, maar recentelijk opverde Ahlers dat hij in de eerste plaats 'voor zaken' naar Keulen zou zijn vertrokken.⁶ Jacob van Deventer zou Mechelen in elk geval niet meer terugzien: hij overleed in Keulen in april of mei 1575. Hij is dus ongeveer 70 jaar oud geworden.

Afbeelding 2: Overzicht van het aantal bewaarde stadsplannen, met aanduiding van de vorm (losse kaart en/of atlaskaart) en de kenmerken van het papier (overgenomen uit Visser, *Stadsplattegronden*, bijlage).

De 'stads'plannen van Jacob van Deventer

Het staat vast dat Jacob van Deventer in 1559 een vrijgeleide kreeg van Filips II om de stadsplannen te vervaardigen. De officiële opdracht is echter niet bewaard. Er wordt traditioneel wel aangenomen dat de cartograaf kort voordien en door dezelfde vorst officieel werd opgedragen om de steden van de Nederlanden in kaart te brengen. Toch is het evenzeer mogelijk dat Filips II een vroeger vrijgeleide van zijn vader Karel V herbevestigde. Deys vond in één van de Madrileense atlasdelen overigens een vermelding terug waaruit zou blijken dat Jacob van Deventer de opdracht in 1545 van Karel V had gekregen. Desalniettemin bleef ook Deys sceptisch: 'Deze volledig hypothetische stelling brengt ons echter weinig verder want het staat toch wel vast, dat Philips II en niet zijn vader Karel V de opdrachtgever is geweest.'⁷

Het vrijgeleide uit 1559 bevat wel enkele korte aanwijzingen over de taak van Jacob van Deventer. De cartograaf werd verzocht om alle steden van de 'landen van herwaarts over' te visiteren, te meten en te beschrijven, alsook de rivieren en 'omliggende vlekken', dorpen en grenspassages.⁸ Filips II droeg hem op om dit alles samen te brengen in één boek, waarin zich zowel een kaart van de gehele provincie als stadsplannen van de afzonderlijke steden zouden bevinden. Ten slotte beval de koning zijn onderdanen om de cartograaf, zijn helpers en in-

Afbeelding 3: Foto van de twee in Madrid bewaarde atlasdelen waarin Jacob van Deventers stadsplannen zijn gecompileerd (overgenomen uit Visser, *Inleiding*, s.p.).

strumenten overal ongehinderd te laten komen en hem daarenboven de nodige bijstand te verlenen.

Volgens van der Krogt karteerde Jacob van Deventer in totaal zo'n 250 à 260 steden, die zich nu in het huidige Nederland, België, Noord-Frankrijk, Luxemburg en uiterste westen van Duitsland bevinden.⁹ In totaal zijn slechts 221 stadsplannen bewaard, die in één, twee of drie exemplaren zijn overgeleverd (zie afbeelding 2). Eén reeks plannen wordt traditioneel bestempeld als de 'netexemplaren'. Ze werden gecompileerd in drie registers, waarvan nog twee delen in de Biblioteca Nacional te Madrid worden bewaard (zie afbeelding 3). Beide atlasdelen werden pas 'herontdekt' in de jaren 1880. In een aantal gevallen zijn deze 'netkaarten' vergezeld van een 'bijkaart' – ook 'carton' genoemd –, waarop het dichtbebouwde stadscentrum wordt afgebeeld (zie afbeelding 4). Men vermoedt dat er ook een derde atlasdeel bestond, waarin de Brabantse, 'Oost-Belgische' en Luxemburgse steden waren opgenomen. Van dit deel is echter geen spoor te bekennen.¹⁰

Daarnaast bestaan de meeste stadsplannen ook als losse kaart, die men gewoonlijk de 'minuut' noemt (afbeelding 5). Volgens Visser mogen de 'minuten' doorgaan als 'volledig afgewerkte kaarten, waarin de verschillende gegevens verkregen door meting en door schetsen 'op het gezicht' tot één geheel zijn verwerkt'.¹¹ De meeste kaarthistorici volgden zijn visie. Enkel Deys bedacht een alternatieve theorie. Hij bestempelde deze losse plannen als 'clandestiene' kopieën die door Jacob van Deventers levensgezellin Barbara Smets werden achtergehou-

Afbeelding 4: De atlaskaart en bijkaart (links) van Haarlem (© Madrid, Biblioteca Nacional).

den na zijn overlijden. Volgens Deys werden de ‘echte’ minuten van de stadsplannen samen met de driedelige atlas naar Madrid gebracht, maar verdwenen ze samen met het zoekgeraakte derde atlasdeel.¹² Wat er ook van zij, de reeks losse stadsplannen kwam in 1859 op een veiling terecht. Een deel van deze precieuze ‘minuten’ of ‘clandestiene kopieën’ werd aangekocht door de Koninklijke Bibliotheek van België. Het gaat om 40 stadsplannen van steden uit het huidige België, Noord-Frankrijk, Noord-Brabant en Duitsland. Deze stadsplannen kunnen online geraadpleegd worden via de website Belgica, de digitale bibliotheek van de Koninklijke Bibliotheek van België (www.belgica.kbr.be) (afbeelding 6). De stadsplannen van de Nederlandse steden zitten verspreid over de verschillende provinciale Rijksarchieven.

Hoewel de stadsplannen gewoonlijk als één collectie worden aanzien (en soms ‘stedenatlas’ worden genoemd), zijn ze waarschijnlijk niet als dusdanig

Afbeelding 5: De losse kaart van Oudenburg (© Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België).

Afbeelding 6: Screenshot van de website Belgica, de digitale bibliotheek van de Koninklijke Bibliotheek van België, met de losse kaart van Aarschot (www.belgica.kbr.be).

ontstaan. We wezen er hoger al op dat Jacob van Deventer reeds in de jaren 1540 stadsplannen tekende. Ook het gebruik van de term ‘stadsplannen’ is in wezen trouwens verkeerd. Niet alleen de zestiende-eeuwse stadscentra, maar ook het omland staat afgebeeld, en dit vaak met een zelfde graad van detaillering. Dat het hier zeker niet om ‘bladvulling’ gaat, wordt bewezen door het feit dat bij een aantal plattegronden extra stukjes papier werden toegevoegd om details te kunnen weergeven die normaal buiten de kaart zouden vallen (afbeelding 7).

Afbeelding 7: De losse kaart van Zoutleeuw, met bovenaan en links twee extra ‘flappen’, wellicht toegevoegd om twee watermolens te kunnen afbeelden (© Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België).

Omdat Jacob Van Deventer zelf geen teksten heeft nagelaten over zijn karteermethode, kunnen we die enkel reconstrueren op basis van indirecte aanwijzingen. De meeste specialisten gaan er vanuit dat de kartering in verschillende fases is gebeurd. Tijdens zijn veldwerk heeft Jacob van Deventer ongetwijfeld werktekeningen gemaakt, met daarop het raamwerk van zijn plattegronden en tekstuele informatie over bijvoorbeeld het uitzicht van gebouwen, de plaatsnamen en eventueel een schets van de wapenschilden.

De meeste Nederlandse kaarthistorici gaan ervan uit dat Jacob Van Deventer eerst een meetkundige

grondslag heeft uitgewerkt, die gebaseerd was op een combinatie van veelhoeksmeting en driehoeksmeting (of triangulatie).¹³ Wellicht heeft de cartograaf de rechte lijnen afgestapt met een boussole (kompas met vizier) in de hand, waarmee hij op de knikpunten de richting kon bepalen ten opzichte van het noorden. Die punten vindt men terug in de ‘minuten’ in de vorm van minuscule gaatjes (afbeelding 8). Vervolgens zou hij binnen dit kader de ligging van de belangrijkste plaatsen hebben bepaald op basis van de ‘voorwaartse snijding’, een onderdeel van de driehoeksmeting die werd uit-

Afbeelding 8: Minuscule prikgaatjes (aangeduid met rode stippen) op de losse kaart van Brussel (© Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België – bewerking Bram Vannieuwenhuyze).

gewerkt en neergeschreven door Gemma Frisius. Soms wordt zelfs geïnsinueerd dat Jacob van Deventer de echte uitvinder van de driehoeksmeting is geweest.¹⁴ Recentelijk werd de toepassing van de triangulatie in vraag gesteld: enkele Nederlandse kaarthistorici stelden dat deze methode slecht toepasbaar was binnen een stedelijk gebied en dat Jacob van Deventer ze enkel gebruikte voor de realisatie van zijn provinciekaarten.¹⁵

Na het veldwerk heeft Jacob Van Deventer zijn resultaten ‘vertaald’ naar papier. Op basis van zijn werktekeningen heeft hij de zogenoemde ‘minuten’ vervaardigd. Dat kunnen onmogelijk de kladteke-

Afbeelding 9: De markante bebouwing in en rondom de binnenstad van Oudenaarde weergegeven in vogelperspectief (© Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België – bewerking Cyril Carton).

ningen zijn geweest, aangezien er te weinig verbeteringen en externe invloeden (bijvoorbeeld van weersomstandigheden) zichtbaar zijn om van een work in progress te kunnen spreken.¹⁶ Desalniettemin bevinden er zich nog wel aanpassingen en correcties op de ‘minuten’. Visser interpreteerde deze op twee manieren. Ofwel wijzen ze op het feit dat de ‘minuten’ toch ter plaatse werden vervaardigd. Ofwel zijn de aanpassingen te wijten aan het gebruik van meerdere schetskaartjes (bijvoorbeeld voor de kartering van details).¹⁷ De versierde kaar-

Afbeelding 10: De gestandaardiseerde weergave van groen, water en doorsnee bebouwing op de losse kaart van Gistel (© Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België – bewerking Jan Bogaert).

ten uit de driedelige atlas zouden ten slotte als laatste zijn gerealiseerd.

In het jargon van de Nederlandse kaarthistorici worden zijn stadsplannen omschreven als 'plattegronden met opstellen in scheve parallelprojectie'.¹⁸ Om misverstanden te vermijden, verkiezen wij eerder 'topografische plannen met driedimensionale weergave van de belangrijke gebouwen'. De belangrijkste gebouwen van de stad en haar omgeving werden afgebeeld vanuit een vogelperspectief (afbeelding 9). Andere topografische elementen zijn daarentegen gestandaardiseerd en vereenvoudigd weergegeven (afbeelding 10). Uiteraard verschilt de inhoud van kaart tot kaart, maar grosso modo komen steeds hetzelfde type elementen terug. Bij wijze van voorbeeld geven we hier een typologische ontleding van de inhoud van het stadsplan van Zoutleeuw (zie onderstaande tabel).

water	wegennet	omwallingen	doorsnee bebouwing	markante bebouwing	fysisch landschap
-waterlopen -stilstaand water	-straten -pleinen	-muren -torens -poorten -grachten	-huizen	-kerken -spuien -molens -torens -kruis -galg	-struiken -grasvelden -bosgebied -motte

Jacob van Deventer werkte ook met vaste kleurencombinaties (zie onderstaande tabel) en symbolen (bijvoorbeeld een □ voor doorsnee huizen, krullen voor bosjes).¹⁹

kaartelement

doorsnee bebouwing
markante bebouwing

zandgronden en hoger gelegen gebieden
bossen

weilanden en lager gelegen gebieden
water

bepantingen langs de weg
struikgewas

kleur

rood
witte gevels
met blauwe daken

beige
donkergroen

lichtgroen
blauw
donkergroene streken
donkergroene stippen
op lichtgroene of beige achtergrond

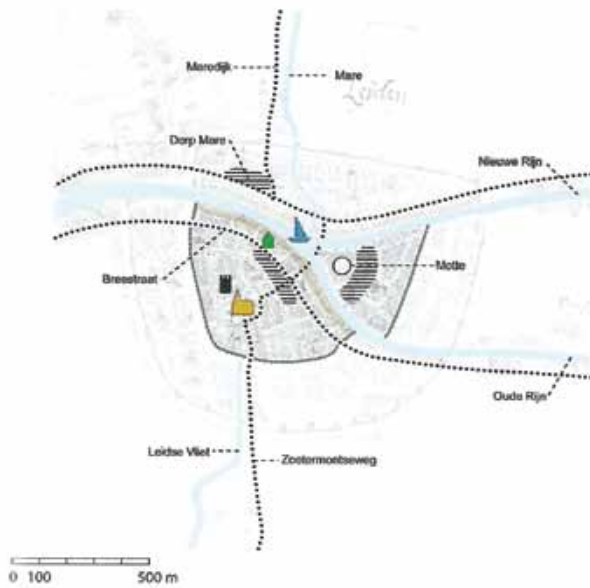
Onderzoekspotentieel

Vaak wordt het uitzonderlijke karakter van Jacob van Deventers stadsplannen onderstreept. Binnen de Nederlanden springt de collectie in elk geval om meerdere redenen in het oog. Voor vele steden gaat het om de oudste stadsplattegrond en dus om een kaartbeeld dat het dichtst bij het middeleeuwse stadslandschap aansluit. De kaarten zijn dus niet alleen interessant voor de studie van de zestiende-eeuwse topografie van stad en omliggende platteland, maar vormen tevens een onmisbare bron voor regressief onderzoek naar het middeleeuwse landschap. De kaarten zijn immers een palimpsest: ze geven een verzameling van topografische elementen weer die in de loop der eeuwen zijn ontstaan. Zo kan men op Jacob van Deventers stadsplannen niet alleen bouwwerken uit de vijftiende of zestiende eeuw, maar ook relicten van Karolingische versterkingen of tracés van pre-stedelijke wegen terugvinden (afbeelding 11).

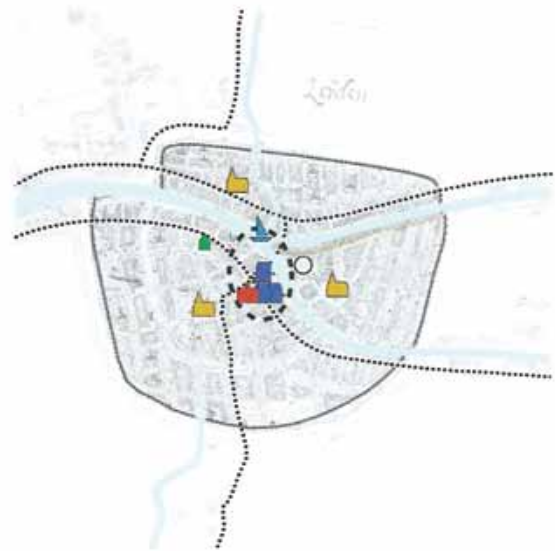
Kijken we naar de collectie in haar geheel, dan springen vooral de uniformiteit van het kaartbeeld en de geometrische accuratesse in het oog. Jacob van Deventer maakte steeds gebruik van dezelfde codes en kleuren en tekende zijn stadsplannen namelijk in +/- dezelfde schaal. Een steekproef toonde dat de schaal van een derde van de stadsplannen tussen 1:7900 en 1:8100 ligt, waardoor het verdedigbaar is te stellen dat de cartograaf streefde naar een schaal van 1:8000.²⁰

De collectie van 221 stadsplannen vormt dus een coherent corpus en is in die zin uiterst geschikt voor systematisch en comparatief onderzoek. Vooral in Nederland is daar reeds werk van gemaakt: historici hebben de kaartencollectie aangewend om de stedelijke topografie en de vorming van het laatmiddeleeuwse Nederlandse stedenlandschap te

005a Leiden 1300

005b Leiden 1450

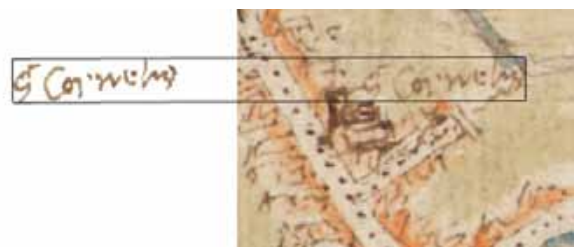
Afbeelding 11: Analyse van topografische patronen op basis van het stadsplan van Leiden (overgenomen uit Zweerink, *Ruimtelijke volwassenwording*, 157).

bestuderen.²¹ De stadsplannen van de Zuidelijke Nederlanden werden bestudeerd bij de zoektocht naar de invloed van pre-stedelijke versterkingen op de laatmiddeleeuwse stadsontwikkeling.²² Er is dus reeds degelijk onderzoekswerk verricht, maar toch bestaan er nog heel wat onduidelijkheden, hiaten en pistes voor verder onderzoek, waarvan we er hier enkele opsommen.

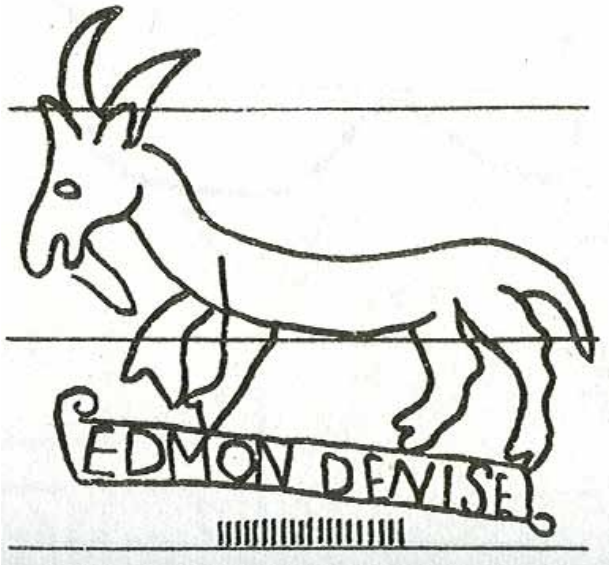
- De biografie die van 't Hoff in 1953 schreef, is ondertussen sterk verouderd. De auteur was trouwens de eerste om de onvolledigheid van zijn studie te benadrukken.²³ Sindsdien zijn er wel een reeks nieuwe gegevens over het leven van Jacob van Deventer aan het licht gekomen²⁴, maar aan de andere kant zijn er nog heel wat hiaten. Eén van de belangrijkste hiaten is Jacob van Deventers aanwezigheid op de plaatsen die hij gekarteerd heeft. Er wordt vaak beweerd dat de cartograaf zich low profile gedroeg, maar desalniettemin lijkt het vrij onwaarschijnlijk dat zijn meet- en karteringsactiviteiten op het terrein in de zestiende eeuw geen belangstelling bij de plaatselijke bevolking en bestuurders zouden hebben opgewekt. Bovendien was de cartograaf een 'vreemde' in elke stad en moet hij er gelogeed en geconsumeerd hebben. Dit moet sporen nagelaten hebben, misschien zelfs op de plannen zelf: het is namelijk mogelijk dat de cartograaf de naam van

zijn plaatselijke verblijfplaats heeft genoteerd op de losse stadsplannen (afbeelding 12).²⁵ Indien we Jacob van Deventers aanwezigheid in de steden 'in kaart kunnen brengen' en zijn parcours door de Nederlanden kunnen reconstrueren, dan hebben we trouwens meteen een stevig element om de kaarten te dateren.

- De datering van de individuele stadsplannen en van de kaartcollectie in haar geheel blijft een heikel punt. Aangezien de kaarten heel vaak als bron of illustratie worden gebruikt, is het van belang dat ze precies gedateerd kunnen worden. De stadsplannen van Jacob van Deventer dragen in de regel

Afbeelding 12: De aanduiding van St Cornelii op de losse kaart van Brussel, mogelijk een allusie op het feit dat de cartograaf in het Sint-Cornelisgasthuis logeerde tijdens zijn werkzaamheden in Brussel en omgeving (© Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België – bewerking Bram Van-nieuwenhuyze).

Afbeelding 13: Het watermerk EDMON DENISE, dat voorkomt op diverse losse kaarten van Jacob van Deventer (onder meer op dat van Brussel).

geen datum. De datering dient dus via interne of externe informatie te worden afgeleid. Interne elementen zijn gegevens die op de kaart te vinden zijn en die op één of andere manier uitwijzen wanneer het landschap werd opgemeten en/of wanneer de kaart werd gerealiseerd. Leenders stipte terecht aan dat dit immers niet noodzakelijk op hetzelfde moment gebeurde.²⁶ Voorbeelden van interne elementen zijn onder meer de weergave van een gebouw dat op een bepaald moment werd gebouwd, aangepast of afgebroken of het watermerk van het papier waarop de kaarten zijn geketend (afbeelding 13). Externe informatie omvat de gegevens die toelaten om een kaart (of de gehele kaartcollectie) te dateren, maar niet op de kaart(en) zelf te vinden zijn. Hier verwijzen we bijvoorbeeld naar de briefwisseling van Viglius of naar de betalingsopdracht van Filips II. We kunnen alleen maar hopen dat er nog veel ongekende externe gegevens over Jacob van Deventer opduiken teneinde zoveel mogelijk stadsplannen te kunnen dateren.

- De laatste jaren is er een debat losgebarsten over het doel van de stadsplannen. Men is er heel lang van overtuigd geweest dat Jacob van Deventers stadsplannen militaire kaarten waren, of dat ze in elk geval omwille van militaire motieven werden gerealiseerd.²⁷ Koeman, een autoriteit op het vlak van de Nederlandse kaartgeschiedenis, zwakte die stelling al enigszins af door de stadsplannen als 'semi-militaire kaarten' te bestempelen.²⁸ De knuppel

werd echter goed en wel in het hoenderhok geworpen door Vollenbronck in 2009, die het militaire karakter van de stadsplannen in twijfel trok.²⁹ Zijn uitlatingen weekten reacties los bij geografen en (kaart)historici.³⁰ In elk geval is het laatste woord in dit debat nog lang niet gezegd. Het is uiteraard niet de bedoeling om deze discussie hier verder te zetten, maar we willen er in elk geval wel op wijzen dat er een duidelijk onderscheid moet worden gemaakt tussen het initiële doel en de uiteindelijke functie(s) van de stadsplannen.

- De minutieuze ontleding van de stadsplannen kan ook nog heel wat nieuwigheden opleveren. De stadsplannen zijn immers niet alleen mooi om naar te kijken (en artikels en boeken te illustreren), maar bevatten een schat aan details over de stedelijke en rurale topografie en de landschappelijke patronen. Het is echter niet eenvoudig om deze gelaagde informatie uit de kaarten te distilleren. Wie de kaarten bekijkt, krijgt alle informatie tegelijk voorgeschoteld en bovendien wordt de blik onvermijdelijk 'geleid' naar de opvallende elementen (afbeelding 14). Om deze twee problemen uit te schakelen, werd een digitale onderzoeksmethode ontworpen, de 'digitale thematische deconstructie', die helpt om de stadsplannen diepgaand te analyseren en nieuwe onderzoekspistes te verkennen. De methode werd voor het eerst toegepast op het stadsplan van Brussel (afbeelding 15).³¹ Vervolgens hebben masterstudenten van de Universiteit Gent en de Katholieke Universiteit Leuven de fakkel overgenomen en de stadsplannen van diverse 'kleine' steden in Vlaanderen en Brabant geanalyseerd.³² Dit soort onderzoek toont niet alleen aan dat men met de analyse van één stadsplan gerust een masterscriptie kan vullen, maar tevens dat dergelijk onderzoek nog heel wat nieuwe inzichten over de rurale en stedelijke landschapspatronen kan opleveren. Zo kunnen we ondertussen de bebouwingsdichtheid en topografische differentiatie binnen die steden met elkaar vergelijken.³³

- Ten slotte verdient ook de overleveringsgeschiedenis van de stadsplannen verder onderzoek. Er zit namelijk een heel groot 'zwart gat' in onze kennis over het parcours van de beide collecties tussen het laatste kwart van de zestiende en de tweede helft van de negentiende eeuw. Na het overlijden van Jacob van Deventer werd zijn inboedel door de Keulse stadsoverheid geïnventariseerd en verzegeld. In

oktober 1575 schreef Viglius van Aytta echter neer dat ‘de drie aardrijkskundige boeken van meester Jacob van Deventer aan hem waren toegezonden’.³⁴ De stadsplannen zijn ten minste tot in 1577 in Brussel gebleven. Wanneer en hoe ze vervolgens naar Madrid werden overgebracht en wat er precies met het derde atlasdeel is gebeurd, is niet duidelijk. Men veronderstelt wel dat de atlas zich vanaf dat moment steeds in de archieven van de Spaanse kroon heeft bevonden. Welk parcours de losse stadsplannen hebben afgelegd, is voer voor speculatie. In elk geval doken ze opnieuw op in 1859 tijdens een veiling bij Martinus Nijhoff in Den Haag. Antiekhandelaar Frederik Muller kocht de verzameling van 152 stadsplannen op, maar verkocht ze op zijn beurt door aan Wopke Eekhof, archivaris van Leeuwarden en Friesland, die de kaarten toeschreef aan Jacob van Deventer.³⁵ Via Eekhof kwamen de meeste minuten later terecht in de Rijksarchieven van de Nederlandse provincies en in de Koninklijke Bibliotheek van België.

Afbeelding 15: Toepassing van de Digitale Thematische Deconstructie op de losse kaart van Brussel (enkel het stadscentrum), met van links naar rechts de verdeling in open ruimte, infrastructuur en bebouwing (© Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België – bewerking Bram Vannieuwenhuyze).

Afbeelding 14: De losse kaart van Damme: het oog wordt meteen geleid naar de opvallende waterpartijen, maar haast niemand heeft oog voor het feit dat er bijvoorbeeld kruis staat afgebeeld op de weg onderaan links (© Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België).

Uit het bovenstaande overzicht blijkt dat er nog heel wat onderzoek mogelijk is. Om geïnteresseerde lezers hierbij verder te helpen, voegen we hierna nog twee bijlagen toe: een lijst van de plannen van ‘Belgische’ steden (met aanduiding van hun bewaarplaats) en een zo volledig mogelijke bibliografie over Jacob van Deventers stadsplannen.

Bram Vannieuwenhuyze & Jelle Lisson
Katholieke Universiteit Leuven

Bijlage 1: Jacob van Deventers stadsplannen van 'Belgische' steden

stad	losse kaart ³⁶	atlaskaart (incl. bijkaart) ³⁷
Aalst		X
Aarschot	X	
Arlon	X	
Ath		X
Bastogne	X	
Beaumont	X	
Binche	X	
Braine-le-Comte	X	
Brugge	X	
Brussel	X	
Chièvres	X	
Chimay		X
Chiny	X	
Comines		X
Damme	X	
Dendermonde	X	
Diksmuide	X	
Dinant – Bouvignes	X	
Enghien		X
Gembloux	X	
Gent		X
Geraardsbergen	X	
Gistel	X	
Halle		X
Harelbeke		X
Herentals	X	
Herve	X	
Kortrijk	X	
Landen	X	
Le Roeulx	X	
Lessines	X	
Leuven	X	
Leuze-en-Hainaut	X	
Lier	X	
Marche-en-Famenne	X	
Mariembourg	X	
Mechelen	X	
Menen (+ Halluin)		X
Mesen	X	
Middelburg (in Vlaanderen)		X
Mons	X	
Nieuwpoort		X
Ninove	X	
Oostende		X
Oudenaarde	X	
Oudenburg	X	
Poperinge	X	
Saint-Ghislain		X
Soignies		X
Tienen	X	
Tournai		X
Veurne	X	
Vilvoorde	X	
Voeren	X	
Warneton		X
Wavre	X	
Wervik		X
Zichem	X	
Zoutleeuw	X	

Bijlage 2: Bibliografie

Facsimiles

R. FRUIN, red., *Nederlandsche steden in de 16e eeuw: plattegronden van Jacob van Deventer: 111 teekeningen en 97 cartons in facsimile uitgegeven*, 's-Gravenhage, 1916-1923.

Ch. RUELENS, red., *Atlas des Villes de la Belgique au XVIe siècle. Cent plans du Géographe Jacques de Deventer exécutés sur les ordres de Charles-Quint et de Philippe II reproduits en fac-similé chromographique*, Brussel, 1894-1924.

De stadsplattegronden van Jacob van Deventer, Weesp – Alphen aan den Rijn, 1992-2001, 8 delen:

1/ Zuid-Holland (1992)

2/ Utrecht (1995)

3/ Noord-Holland (1993)

4/ Friesland (1992)

5/ Overijssel, Drenthe en Groningen (1994)

6/ Gelderland (1998)

7/ Zeeland (1995)

8/ Noord-Brabant en Limburg (1998)

12/ Deutschland und Luxemburg (2001)

G. Vande Winkel, red., 'Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565) (Brussel KB; Madrid BN)', in: *Het Land van Aalst*, 2008, jg. 40, nr. 4, p. 223-315.

Leven van Jacob van Deventer

A. De Smet, 'Louvain et la cartographie scientifique dans la première moitié du XVIe siècle', in : *Janus*, 1967, jg. 54, p. 220-223.

A. De Smet, 'De plaats van Jacob van Deventer in de cartografie van de 16e eeuw', in : *De Gulden Passer*, 1980-1983, jg. 61-63, p. 461-482.

A. De Smet, 'de Deventer', in : *Nouvelle Biographie Nationale*, Brussel, 1988, jg. 1, p. 30-39.

P.H. MEURER, 'Jacob van Deventer (ca. 1500-1575) und die Frühzeit der zeichnerischen Triangulation', in : *Nachrichten aus dem karten- und Vermessungswesen*, 1985, jg. 1, p. 15-23.

P.C. MOLHUIJSEN, 'Jacobus van Deventer of Daventriensis', in : *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren*, 1839, jg. 4, p. 55-61.

B. VAN 'T HOFF, *Jacob van Deventer, keizerlijk-koninklijk geograaf*, 's-Gravenhage, 1953.

B. VAN DER HERTEN, 'De connectie tussen Jacob van Deventer en Viglius van Aytta in de jaren 1530-1540: een hypothese', in : *Caert-Thresoor*, 1995, jg. 14, nr. 3, p. 59-61.

F. VAN DER JEUGHT en P. DE WIN, 'De relatie tussen de landkaartenmaakster Barbara Smets (ca 1513-ca 1597) en geograaf Jacob van Deventer (ca 1505-1575)', in : *Handelingen Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 2005, jg. 109, nr. 1, p. 245-255.

F. VAN DER JEUGHT en P. DE WIN, 'Ongepubliceerd materiaal uit het Mechelse Stadsarchief betreffende Jacob van Deventer', in : *Caert-Thresoor*, 2006, jg. 25, nr. 4, p. 104-107.

G. VANDE WINKEL, 'Leven en werk van cartograaf Jacob van Deventer (1500/1505-1575) met bijzondere aandacht voor zijn stadsplattegronden van Aalst, Ninove en Geraardsbergen', in : *Land van Aalst*, 2008, jg. 60, nr. 4, p. 225-242.

J.C. VISSER, 'Jacob van Deventer alias van Campen? De jonge jaren van een keizerlijk-koninklijk geograaf', in : *Caert-Thresoor*, 1993, jg. 12, nr. 3, p. 63-67.

Stadsplannen van Jacob van Deventer

W. AHLERS, 'Jacob van Deventer, nieuwe ideeën en nieuwe vragen', in : *Caert-Thresoor*, 2004, jg. 23, p. 59-64.

J. BOGAERT, *Jacob van Deventers Gistel. Een onderzoek naar de betrouwbaarheid van een zestiende-eeuwse stadsplattegrond*, Gent, 2011 (onuitgegeven masterscriptie).

W. BRACKE, 'Jacob van Deventer e l'atlante di città dei Paesi Bassi', in: C. DE SETA en B. MARIN, red., *Le città dei cartografi. Studi e ricerche di storia urbana*, Napoli, 2008, p. 38-48.

C. CARTON, *Oudenaarde op de kaart. Een grondige analyse van de 16de-eeuwse kaart van Oudenaarde van Jacob van Deventer*, Gent, 2010 (onuitgegeven masterscriptie; online raadpleegbaar via www.lib.ugent.be).

M. COCK en G. VAN BOCKSTAELE, 'Geraardsbergen (Geersberge, Geersberg, Grant mont)', in : *Het Land van Aalst*, 2008, jg. 60, nr. 4, p. 287-315.

A.P. DE KLERK, 'Waterstaat bij Van Deventer. Uitwateringssluizen en -duikers op de Zeeuwse stadsplattegronden van Jacob van Deventer', in : *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis*, 2002, jg. 11, nr. 5, p. 1-5.

J. DE MEULEMEESTER, 'Burchten en stadsontwikkeling : archeologische beschouwingen bij de kaarten van Jacob van Deventer', in : *De Duinen*, 1986, jg. 16, p. 73-91.

J. DE MEULEMEESTER, 'La fortification de terre et son influence sur le développement urbain de quelques villes des Pays-Bas méridionaux', in : *Revue du Nord*, 1992, jg. 74, nr. 296, p. 13-28.

J. DE MEULEMEESTER, 'Karolingische castra en stadsontwikkeling: enkele archeo-topografische suggesties', in : *Ontstaan en vroegste geschiedenis van de middeleeuwse steden in de Zuidelijke Nederlanden. Een archeologisch en historisch probleem. 14de Internationaal Colloquium. Spa, 6-8 sept. 1988. Handelingen*, Brussel, 1990, p. 117-149.

H.P. DEYS, 'De stadsplattegronden van Jacob van Deventer. Resultaten van recent onderzoek te Madrid', in : *Caert-Thresoor*, 1989, jg. 8, nr. 4, p. 81-95.

S. D'HAENE, *Toponymie en stadscartografie als verklikkers voor de stadsontwikkeling van laatmiddeleeuws Kortrijk*, Gent, 2010 (onuitgegeven masterscriptie; online raadpleegbaar via www.lib.ugent.be).

H. ELKHADEM, 'De stedenatlas van Jacob van Deventer', in : *Honderd schatten uit de Koninklijke Bibliotheek van België*, Brussel, 2005, p. 38-39.

E. HEERE, P. VAN DER KROGT, F. ORMELING en M. STORMS, 'De functie van de stadsplattegronden van Van Deventer', in : *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 2010, jg. 28, nr. 4, p. 140-145.

K.A.H.W. LEENDERS, 'De datering van Van Deventer's stedenkaarten', in : *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 1992, jg. 10, p. 62 - 67.

I. LEMPKE, 'Een klooster, twee plattegronden. Wie heeft er gelijk? Het klooster Koningsveld bij Delft op Van Deventers plattegrond en op een geschilderde plattegrond van Delft', in : *Caert-Thresoor*, 2006, jg. 25, nr. 4, p. 121-123.

P.H. MEURER, 'Pläne Rheinischer Städte bei Jacob van Deventer', in : *Burgen und Schlösser*, 1979, jg. 20, nr. 1, p. 43-48.

C. NEERVOORT, *De vorming van een stad: Dendermonde (14de-16de eeuw). Een cartografische studie op basis van de kaarten van Jacob van Deventer, Sanderus en Alphons De Vlaminck*, Gent, 2011 (onuitgegeven masterscriptie).

H. RENES, 'De stad in het landschap', in : R. RUTTE en H. VAN ENGEN, *Stadswording in de Nederlanden. Op zoek naar overzicht*, Hilversum, 2005, p. 15-46.

R. RUTTE, *Stedenpolitiek en stadsplanning in de Lage Landen (12de - 13de eeuw)*, Zutphen, 2002.

R. RUTTE, 'Stadslandschappen. Een overzicht van de stadswording in Nederland van de elfde tot de vijftiende eeuw', in : R. RUTTE en H. VAN ENGEN, *Stadswording in de Nederlanden. Op zoek naar overzicht*, Hilversum, 2005, p. 143-169.

D. VAN DE PERRE en G. VANDE WINKEL, 'Ninove (Nieneve)', in : *Het Land van Aalst*, 2008, jg. 60, nr. 4, p. 267-286.

H.A.M. VAN DER HEIJDEN, 'De minuutkaart van Middelburg in Vlaanderen van Jacob van Deventer teruggevonden', in : *Caert-Thresoor*, 1996, jg. 15, nr. 4, p. 107-108.

P. VAN DER KROGT, 'Algemene beschrijving van de kaarten', in : *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer*, Weesp - Alphen aan den Rijn, 1992-2001, s.p.

P. VAN DER KROGT, 'Welke steden karteerde Van Deventer voor Filips II in diens 'landen van herwärts overe'?', in : *Caert-Thresoor*, 2006, jg. 25, nr. 4, p. 116-120.

R. VAN DIJK, 'Gorinchem gekarteerd door Jacob van Deventer en Pieter Sluyter', in : *Caert-Thresoor*, 1990, jg. 9, nr. 3, p. 42-44.

B. VANNIEUWENHUYZE, *Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte*, Gent, 2008 (onuitgegeven doctoraatsverhandeling; online raadpleegbaar via www.lib.ugent.be).

B. VANNIEUWENHUYZE, 'Speuren naar versterkingen op het Brusselse stadsplan van Jacob van Deventer', in : M. DEWILDE, A. ERVYNCK en F. BECUWE, red., *Cenulae recens factae. Een huldeboek voor John De Meulemeester*, Koksijde – Gent, 2010, p. 367-385.

B. VANNIEUWENHUYZE, 'De stadsplannen van Jacob van Deventer: staatsgeheim, koffietafelboek, handelswaar of beleidsinstrument?', in : *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 2011, jg. 29, nr. 3, p. 130-135.

B. VANNIEUWENHUYZE, 'Le cartographe Jacques de Deventer à Bruxelles', in : A. DIERKENS, C. LOIR, D. MORSA en G. VANTHEMSCHE, red., *Villes et villages. Organisation et représentation de l'espace. Mélanges offerts à Jean-Marie Duvosquel à l'occasion de son 65e anniversaire*, Brussel, 2011, p. 873-887.

B. VANNIEUWENHUYZE, 'Brussel, Halle en Vilvoorde: drie 16de-eeuwse Zennesteden op de kaart', in : *Archief en Bibliotheekwezen van België* (ter perse).

B. VAN 'T HOFF, 'Bijdrage tot de dateering van de oudere Nederlandsche stadsplattegronden', in: *Nederlandsch Archiefblad*, 1941-1942, jg. 49, p. 29-68 en 97-150 (in 1942 ook afzonderlijk in boekvorm verschenen).

W. VERNAEVE, W. MERTENS en L. ROBIJNS, 'Aalst (Aelst)', in : *Het Land van Aalst*, 2008, jg. 60, nr. 4, p. 243-266.

J.C. VISSER, 'De stadsplattegronden van Jacob van Deventer', in : *Stad in kaart. Voordrachten gehouden op het congres 'De historische stadsplattegrond - spiegel van wens en werkelijkheid' Groningen 18-19 november 1983*, Alphen aan den Rijn, 1984, p. 29-38.

J.C. VISSER, 'De waarde van de stedenatlas van Jacob van Deventer voor de topografie van de laatmiddeleeuwse stad', in : H. AUBIN, E. ENNEN, H. KELLENBENZ, T. MAYER, F. METZ, M. MILLER en J. SCHMITHÜSEN, red., *Beiträge zur Wirtschafts- und Stadtgeschichte. Festschrift für Hektor Ammann*, Wiesbaden, 1965, p. 116-123.

J.C. VISSER, 'Inleiding', in : *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer*, Weesp – Alphen aan den Rijn, , 1992-2001, s.p.

L. VOLLENBRONCK, 'De stadsplattegronden van Jacob van Deventer. Geen militaire maar een territoriaal-politieke functie', in : *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 2009, jg. 27, p. 73-83.

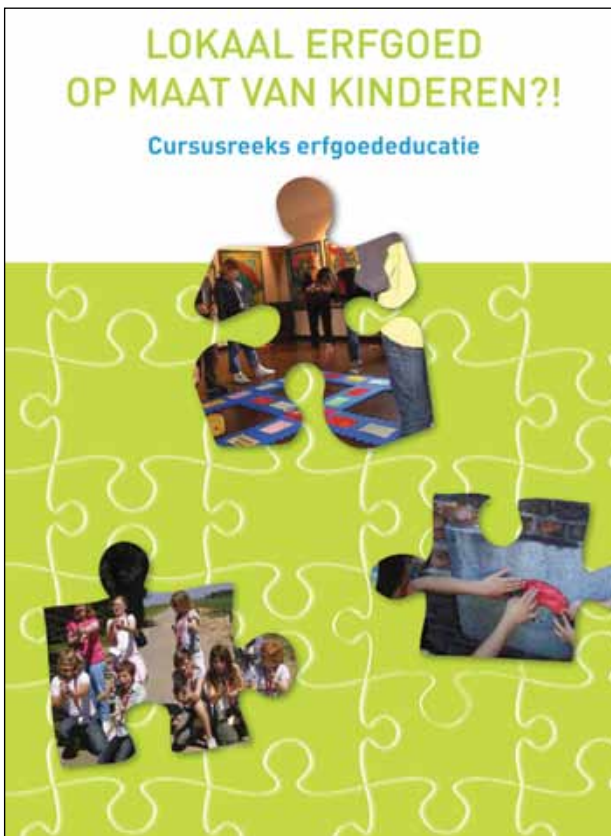
K. ZWEERINK, 'De ruimtelijke volwassenwording van de Hollandse stad (1200-1450). Een vergelijkende analyse van het ontstaan van de contouren van de Randstad aan de hand van stadsplattegronden', in : *OverHolland*, 2011, nr. 10, p. 148-171.

- 1 In de voetnoten maken we gebruik van verkorte referenties; in de bibliografie in bijlage volgen de volledige referenties.
- 2 Jacob van Deventer, die XX daighen in decembri, a° XVC XXXVI, heeft in den Raide van Brabant gepresenteert een cartte van den lande van Brabant, by hem, zoe hy zeegt, gemaect, dairvoer hem by den Raide es toegeveueht ende geordineert: IIII liv. (passage overgenomen uit Pinchart, Archives des arts, sciences et lettres, II, 62).
- 3 Van 't Hoff, Jacob van Deventer, 11.
- 4 Van 't Hoff, Jacob van Deventer, 13.
- 5 Visser, Inleiding, s.p.
- 6 Ahlers, Jacob van Deventer, 63.
- 7 Deys, Stadsplattegronden, 85-86.
- 8 Van 't Hoff, Jacob van Deventer, 36; Visser, Waarde, 116.
- 9 Van der Krogt, Welke steden, 119.
- 10 Deys, Stadsplattegronden, 84; Visser, Stadsplattegronden, 30.
- 11 Visser, Stadsplattegronden, 31.
- 12 Deys, Stadsplattegronden, 87.
- 13 Visser, Stadsplattegronden, 32; Visser, Inleiding, s.p.; Vande Winkel, Leven en werk, 230-232; Ahlers, Jacob van Deventer, 59; Deys, Stadsplattegronden, 86.
- 14 Ahlers, Jacob van Deventer, 59-60.
- 15 Heere, Van der Krogt, Ormeling & Storms, Functie, 140.
- 16 Ahlers, Jacob van Deventer, 60; Vande Winkel, Leven en werk, 233.
- 17 Visser, Waarde, 120.
- 18 Visser, Inleiding, s.p.
- 19 Van der Krogt, Algemene beschrijving, s.p.
- 20 (Visser, Stadsplattegronden, 37).
- 21 Voor inspirerende voorbeelden, zie Renes, Stad in het landschap; Rutte, Stedenpolitiek en stadsplanning; Rutte, Stadslandschappen; Zweerink, Ruimtelijke volwassenwording.
- 22 Voor inspirerende voorbeelden, zie De Meulemeester, Burchten en stadsontwikkeling; De Meulemeester, Fortification de terre; Vannieuwenhuyze, Speuren naar versterkingen.
- 23 Van 't Hoff, Jacob van Deventer, 4.
- 24 Zie de titels vermeld onder Leven van Jacob van Deventer in de bibliografie.
- 25 Hypothese geformuleerd in Vannieuwenhuyze, Cartographie.
- 26 Leenders, Datering, 66.
- 27 Desmet, de Deventer, 37; Deys, Stadsplattegronden, 83 & 87; Van der Jeught & De Win, Relatie, 248-249; Vande Winkel, Leven en werk, 228; Visser, Waarde, 116.
- 28 Vermeld en overgenomen in Heere, Van der Krogt, Ormeling & Storms, Functie, 145.
- 29 Vollenbronck, Stadsplattegronden.
- 30 Heere, Van der Krogt, Ormeling & Storms, Functie; Vannieuwenhuyze, Stadsplannen.
- 31 Vannieuwenhuyze, Brussel.
- 32 Carton, Oudenaarde; D'haene, Toponymie en stadscartografie; Bogaert, Jacob van Deventers Gistel; Neervoort, Vorming. Er worden dit jaar nog masterscripties verwacht over de stadsplannen van Geraardsbergen, Damme en Middelburg, Leuven en Zoutleeuw.
- 33 Dit werd reeds op papier uitgewerkt voor de steden Brussel, Halle en Vilvoorde: Vannieuwenhuyze, Brussel, Halle en Vilvoorde.
- 34 Van 't Hoff, Jacob van Deventer, bijlage, 46-47.
- 35 Hij deed dat op basis van de allereerste historische publicatie die over Jacob van Deventer verscheen: Molhuijsen, Jacobus van Deventer.
- 36 Bewaard in de Koninklijke Bibliotheek van België te Brussel (digitaal raadpleegbaar via www.kbr.belgica.be).
- 37 Bewaard in de Bibliotheca Nacional te Madrid.

Lokaal erfgoed op maat van kinderen?!

Inleiding

Vorig jaar liep de cursusreeks ‘Lokaal erfgoed op maat van kinderen?!’ in de vijf Vlaamse provincies. Lokale erfgoedmedewerkers werden uitgenodigd om, gespreid over drie cursusavonden, kennis te maken met erfgoededucatie in het basisonderwijs. De rode draad doorheen de sessies was hoe erfgoedorganisaties in samenwerking met basisscholen een sterk educatief aanbod kunnen realiseren voor klassen uit het lager onderwijs. Hoe kunnen erfgoedorganisaties hun erfgoedschatten ontsluiten voor deze doelgroep en op welke wijze kunnen basisscholen dit aanbod doelgericht inbedden in hun

Heemkunde Vlaanderen organiseerde tussen december 2010 en december 2011 cursusreeksen erfgoededucatie in Zutendaal, Waasmunster, Kontich, Tervuren en Izegem. 92 deelnemers volgden de cursusreeks op één van de vijf locaties.

Sven De Maertelaere, de lesgever van de cursusreeks erfgoededucatie, voor de ‘klas’ tijdens een cursusavond in Waasmunster. Hij is lector erfgoededucatie aan de Artveldehogeschool.

onderwijsaanbod? In dit artikel wordt kort weergegeven wat er aan bod kwam in de drie sessies. We verwijzen hiervoor ook nog eens naar het artikel ‘Erfgoededucatie - De samenwerking tussen scholen en heemkundige kringen’ in *Binnenkrant* (2008, nr. 1).

Erfgoed(educatie) in het Vlaams lager onderwijs

Cultuureducatie omvat naast kunsteducatie, media-educatie en literatuureducatie ook erfgoededucatie. De vier domeinen zijn natuurlijk niet van elkaar gescheiden. Zo kan ook kunst (schilderijen, beelden, muziek, boeken, films, dans- en theaterstukken, architectuur...) beschouwd worden als een vorm van cultureel erfgoed. Toch legt elk domein enkele specifieke accenten. “Erfgoededucatie is dan elke vorm van onderwijs die uitgaat van ‘sporen in het heden uit het verleden’ en die deze inbedt in een context die op kennis berust en/of een ervaring kan teweegbrengen die naar het verleden verwijst, met andere woorden een erfgoedervaring. Met die sporen wordt zowel het materiële als immateriële erfgoed bedoeld”.¹ De laatste jaren is er vanuit het onderwijsbeleid steeds meer aandacht

voor erfgoededucatie, waarschijnlijk onder invloed van de toegenomen maatschappelijke belangstelling voor 'cultureel erfgoed' in binnen- en buitenland.

Erfgoededucatie kan een meerwaarde betekenen voor het onderwijs op voorwaarde dat het op een pedagogische en didactische wijze gekoppeld wordt aan de huidige eindtermen en leerplannen. Eindtermen zijn minimumdoelen op het vlak van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes die de onderwijsoverheid als noodzakelijk en bereikbaar acht voor de meeste leerlingen in Vlaanderen. De eindtermen voor het lager onderwijs omschrijven dus wat leerlingen moeten kennen en kunnen op het einde van het lager onderwijs. De verschillende onderwijskoepels hebben de eindtermen hertaald in leerplannen die ook een uitdrukking zijn van hun pedagogische visie. De leerplannen van het lager onderwijs formuleren doelen per graad. Leerplandoelen zijn al wat concreter geformuleerd en zullen dus voor erfgoedorganisaties een handiger instrument zijn om hun aanbod te koppelen aan de doelen van het lager onderwijs. In elke basisschool zijn de leerplannen voor de verschillende leergebieden (Frans, lichamelijke opvoeding, muzische vorming, Nederlands, wereldoriëntatie en wiskunde) te vinden. Let wel op: er zijn toch enkele verschillen in verwachtingen op het vlak van kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes tussen het gemeenschapsonderwijs, het stedelijk en gemeentelijk onderwijs en de katholieke basisscholen. Zo heeft bijvoorbeeld elk net een eigen periodisering van de geschiedenis in de derde graad van het lager onderwijs.

Hoewel het begrip 'cultureel erfgoed' nu ook binnensijpelt in eindtermen en leerplannen zijn er genoeg doelen binnen de verschillende leergebieden waarbij erfgoed een onmisbaar element is of een meerwaarde kan betekenen in het lesgebeuren. Met andere woorden: het is niet nodig om te wachten totdat het begrip erfgoededucatie binnengeloodst is in de doelen van het basisonderwijs om een didactisch aanbod van erfgoedorganisaties te implementeren in het onderwijsaanbod. Het gebruik van erfgoed is immers noodzakelijk of ondersteunend om tal van doelen te bereiken binnen de verschillende leergebieden en de leergebiedoverschrijdende eindtermen (ICT, leren leren en sociale vaardigheden).

Hoe kan erfgoed geïmplementeerd worden in het lager onderwijs?

Voor kinderen is het boeiend te onderzoeken hoe het materiële en immateriële erfgoed betekenisvol is voor het leven van vroeger en nu. Leerlingen moeten de kans krijgen om kennis en vaardigheden te verwerven om hun cultureel erfgoed te bestuderen, te interpreteren en in een bredere context te plaatsen. Dit kan gebeuren door erfgoed in de klas te brengen (verhalen, getuigenissen, objecten...) of een leerrijk bezoek te organiseren aan een museum, tentoonstelling, archief, monument, cultuurlandschap... Erfgoededucatie beoogt op die wijze dat leerlingen uit het lager onderwijs hun erfgoed leren kennen en inzicht krijgen op welke wijze mensen betekenis geven aan hun (cultureel) erfgoed. Erfgoed concretiseert het verleden (en het heden) en is dus als bron een onmisbaar instrument om de ontwikkeling van een historisch besef bij kinderen te stimuleren. Het is pas als je het erfgoed in je omgeving (her)kent dat er respect groeit voor het eigen erfgoed, maar ook voor het erfgoed van anderen. Soms wordt een object, een verhaal, de buurt... gebruikt als een didactisch hulpmiddel om het onderwerp van de les te illustreren. Erfgoed wordt op die manier een middel om de betrokkenheid van de leerlingen te verhogen en het leerproces te stimuleren. Zo kan bijvoorbeeld een leerkracht een monumentale gevel of een grondplan van een kasteeltuin gebruiken om op zoek te gaan naar patronen en vlakke figuren als illustratie bij een les wiskunde. Volksverhalen, culturele gebruiken... zijn een rijke inspiratiebron voor het leergebied Nederlands en/of een muzische activiteit. Afhankelijk van het gekozen object of verhaal en de context waarin je het

André Roels vertelt de deelnemers van de cursus erfgoededucatie hoe leerlingen in het Heemkundig Museum Waasmunster rondgeleid worden.

culturele erfgoed gebruikt, zal je dus andere eindtermen en leerplandoelen kunnen nastreven.

Een goed uitgewerkt erfgoedproject zal sowieso leergebiedoverschrijdend zijn. Het verschil tussen materieel en immaterieel erfgoed is binnen een educatief pakket wellicht niet-relevant. Verhalen horen bij objecten en sites en materiële objecten zijn contextloos zonder het verhaal. Erfgoedprojecten zullen dus goed aansluiten bij de eindtermen wereldoriëntatie en Nederlands, maar ook de leergebieden muzische vorming en wiskunde zullen een plaats vinden in een project. Wereldoriëntatie, taal, wiskunde, muzische vorming versmelten dan tot één geïntegreerd erfgoedproject.

Ondanks de groeiende aandacht voor erfgoededucatie binnen de samenleving en het onderwijs, is het begrip niet goed gekend in het onderwijsveld. Bovendien sluit het educatief aanbod van erfgoedorganisaties niet steeds goed aan bij de doelen van het onderwijs. De bedoeling van de lessenreeks was dan ook om bruggen te bouwen tussen het basisonderwijs en erfgoedorganisaties om samen leerlingen uit het lager onderwijs een leerrijke erfgoedervaring aan te reiken en tegelijkertijd te werken aan de leerplandoelen van het lager onderwijs.

Kinderen als doelpubliek voor een heemkundige vereniging?

Heemkundige verenigingen beheren een schat aan informatie, objecten, gebouwen, archieven... Elke heemkundige kring die een didactisch aanbod wil ontwikkelen voor leerlingen uit het basis-

onderwijs zou zich eerst moeten afvragen welk deel van de collectie men wil ontsluiten voor dit jonge publiek. De vraag die hier cruciaal is, is of de selectie die gemaakt wordt ook een waarde heeft voor die bezoekers. Vindt het erfgoed dat aangeboden wordt aansluiting bij de leef- en belevingswereld van de kinderen? Welk verhaal kan er worden verteld? Om welke reden zouden kinderen eigenlijk in contact moeten komen met dit erfgoed? Kan het aanbod gekoppeld worden aan de leerplandoelen van het onderwijs? Het lager onderwijs is bovendien een breed doelpubliek. De ene collectie kan

Speelgoed van vroeger is een goed voorbeeld van erfgoed dat aansluit bij de leefwereld van kinderen.

beter gekoppeld worden aan de eerste graad van het lager onderwijs, een andere collectie kan relatief eenvoudig worden ingebed in de derde graad. Het buitengewoon onderwijs vraagt ook een specifieke aanpak. Het is steeds nuttig om de scholen uit de omgeving vroeg te betrekken bij de ontwikkeling van het educatief aanbod om de significantie van het erfgoedaanbod voor de doelgroep snel en goed in kaart te brengen.

Een erfgoedaanbod gericht op kinderen

De leeftijd, de cognitieve ontwikkeling, de leefwereld van het kind en het inzicht hoe kinderen leren zijn belangrijke uitgangspunten bij het ontwikkelen van een educatief aanbod. In de cursus werden deze principes onder meer geïllustreerd aan de hand van de visies van Egan, Kolb en Gardner.

1. De leefwereld van het kind als uitgangspunt

Een niet-gecontesteerde opvatting is dat leerinhouden moeten aansluiten bij de wereld van het kind. Dus ook het didactisch aanbod vanuit de erfgoedsector zal dan gelinkt moeten worden aan die leefwereld. Het is niet de bedoeling dat die 'wereld' wordt opgevat als een ruimtelijk, geografisch begrip. Een dergelijke opvatting over het begrip 'wereld' is eenzijdig en slechts beperkt bruikbaar voor het onderwijsaanbod. We bedoelen zowel de belevingswereld, de ervaringswereld, de belangstellingswereld, de leefwereld... Zo is niet alles wat tot de belevingswereld van het kind behoort aanwezig

in zijn materiële wereld, en omgekeerd behoort niet alles wat aanwezig is in zijn materiële wereld tot zijn belevingswereld. Toch blijft de onmiddellijke schoolomgeving een rijke leerbron die te weinig ingezet wordt in het onderwijs. De schoolomgeving biedt zeker kansen om voor kinderen een rijk erfgoedaanbod te creëren. De maximumfactuur in het basisonderwijs stimuleert om de omgeving beter te ontsluiten als een krachtige leeromgeving. De meester en de juffrouw wonen echter niet meer altijd in de onmiddellijke omgeving van de school en daarom zijn externe lokale partners quasi een noodzaak om die omgeving te ontsluiten. Zo beheeren tal van heemkundige kringen een erfgoedcollectie die bijzonder interessant is om actief in te zetten in het onderwijs. Maar in de schoolomgeving zijn er ook tal van andere 'historische' sporen te vinden die door heemkundigen ontsloten kunnen worden. Een goede communicatie tussen basisscholen en erfgoedontsluiters in de omgeving biedt kansen aan kinderen om hun schoolomgeving te exploreren. Erfgoededucatie draagt op die manier ook bij tot het ontwikkelen van een goede relatie tussen de school en de leefgemeenschap waarin de school functioneert.

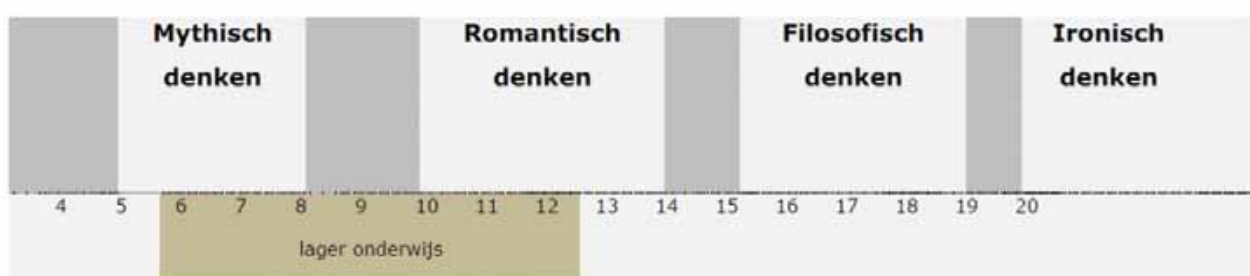
2. Kieran Egans visie op onderwijs

De onderwijskundige Kieran Egan vertrekt bij zijn onderwijsvisie vanuit het idee dat in het onderwijs meer moet worden gezocht naar aansluiting bij wat kinderen bezig houdt en hoe kinderen naar de wereld kijken. Hij onderscheidt in een mensleven vier fasen en in elke fase heeft een persoon een eigen manier om de werkelijkheid te benaderen. Onderwijs is effectief als de lesgever rekening houdt met de fase waarin de lerende zich bevindt en zijn onderwijs ent op de wijze waarop de lerende 'denkt' op dat moment. Indien we kinderen willen inwijden in wat vorige generaties ons nalieten, dan

moet je als erfgoed aanbieder rekening houden met de ontwikkelingsfase waarin de kinderen zich bevinden en het aanbod afstemmen op de wijze hoe de kinderen 'denken', hoe ze de wereld op dat moment 'benaderen'. De vier fasen – de fase van het mythische denken, het romantische denken, het filosofische denken en het ironische denken – zijn min of meer gebonden aan een bepaalde leeftijdscategorie (zie figuur). Voor het lager onderwijs zijn vooral de eerste twee fasen belangrijk.

Het mythische denken (van de oudste kleuter tot 9/10 jaar) wordt gekenmerkt door een fantasievolle benadering van de werkelijkheid. De wereld wordt nog ervaren vanuit binaire tegenstellingen. Goed-kwaad, leven-dood, vreugde-verdriet... zonder veel gevoel voor gradaties of nuanceringen. De werelden die deze jonge kinderen ontmoeten, worden ingebed in fantastische verhalen. Kinderen in de mythische denkfase vertrekken vanuit hun werkelijkheid en hun emoties.

In de romantische fase (van ongeveer 8 tot 14/15 jaar) stellen de leerlingen stilaan vast dat de wereld veel groter en complexer is dan de wereld die kan gevat worden in eenvoudige en allesomvattende mythische verklaringen. Deze groep – die ondertussen ook kan lezen en schrijven – heeft zin om de wereld te verkennen tot in het kleinste detail. Sommige kinderen drukken deze drang tot diepgaand exploreren uit door zo compleet mogelijke verzamelingen aan te leggen van zaken die hen boeien. De Panini-stickers en bepaalde grootwarenhuisketens weten goed in te spelen op deze verzamel-drang! Maar ook de collecties van heemkundige kringen spreken tot de verbeelding. Toch blijft de wereld die ze willen exploreren groot, dreigend, avontuurlijk, vreemd... Om deze wereld te veroveren identificeren sommigen kinderen zich met een 'held'. Een machtig, creatief, moedig... persoon die

De vier denkfases volgens Kieran Egan

iets betekent (of betekend heeft) voor hun wereld of de wereld die ze willen exploreren. Posters van hun held verschijnen op hun kamer, Youtube-filmpjes worden verzameld. Deze held hoeft niet steeds een bekend persoon te zijn, maar het is wel iemand die een rolmodel kan zijn voor een kind of iemand waarmee ze zich vlot kunnen identificeren. Veel educatieve pakketten spelen bewust of onbewust in op dit aspect door de kinderen te laten rondleiden door een 'fictief' – maar realistisch herkenbaar – figuur. Die figuur neemt hen mee op een ontdekkingsstocht van zijn of haar wereld.

Op een verhalende wijze kennis maken met cultureel erfgoed sluit dus goed aan bij deze doelgroep. Geen fictieve, fantastische verhalen – maar goed gekozen realistische verhalen met een attractieve invalshoek die de wereld opent zoals ze is of was. Indien je toch kiest om met een fictieve figuur te werken om bijvoorbeeld het leven in een huishouden van een rijke adellijke familie uit de 19de eeuw te ontdekken, dan creëer je een realistisch figuur die in al zijn facetten past binnen die context. Een

Het thema helden van de Erfgoeddag 2012 was een ideale insteek om kinderen uit de romantische fase aan te spreken

Door doe-opdrachten worden ook de doeners onder de kinderen aangesproken. De zaken waarbij de kinderen effectiefs moeten doen zullen ze achteraf beter onthouden.

dienstmeisje blijft in dit verhaal dan ook binnen haar rol als dienstmeisje.

In de filosofische fase zal de nadruk meer verschuiven naar het zoeken naar algemeen geldende schema's en uitspraken. Soms leidt dit tot een fase waarin de jongere een bepaalde 'ideologie' fanatiek volgt. De verworven anekdotische kennis in de romantische fase zal nu nodig zijn om de algemene schema's te toetsen en te bevragen. Complexere vraagstukken – waarbij onze erfenis uit het verleden dikwijls een sleutelement levert – zal nu in een goede onderwijssetting aan bod kunnen komen. Een ironisch denker heeft het inzicht dat de werkelijkheid niet vast te leggen is in een schema, structuur of ideologie. De ironische denker is in staat de vorige denkfases op het gepaste moment in te zetten om de wereld te exploreren.

3. Elk kind is uniek

Als een klasgroep uit het lager onderwijs op bezoek komt in een heemkundige kring, dan merk je snel dat kinderen verschillend zijn. Bepaalde verschillen zijn echter niet direct waarneembaar, maar je moet er wel rekening mee houden bij de ontwikkeling van een educatief aanbod. Zo hebben mensen verschillende talenten en niet iedereen leert op eenzelfde manier.

Op basis van de meervoudige intelligentietheorie van Howard Gardner en de leerstijlen van David Kolb kun je besluiten dat je in je educatief aanbod moet proberen tegemoet te komen aan de verschillende manieren van leren en de verschillende talenten die in een klas aanwezig zijn. Dit vraagt

naar een gevarieerd aanbod van opdrachten (doe-opdrachten, luisteropdrachten, waarnemingsopdrachten, verslaggeving...) die binnen een erfgoedomgeving leiden tot het opnemen van kennis, inzichten en vaardigheden. Dit wil niet zeggen dat elk kind aparte opdrachten moet krijgen die aansluiten bij zijn leerstijl of zijn 'intelligenties', maar wel dat alle kinderen zich aangesproken voelen om actief mee te werken en verantwoordelijkheid te nemen in de groep. Een rondleiding waar kinderen enkel moeten luisteren is dus geen goed idee, maar allemaal losse opdrachten die niet leiden tot een gemeenschappelijk leer- en evaluatiemoment evenmin.

Creëren van een krachtige leeromgeving

Een krachtige leefomgeving kan omschreven worden als een leeromgeving die elke leerling in staat stelt om op zo een efficiënt mogelijke en effectieve wijze de beoogde kennis, inzichten, vaardigheden en opvattingen te verwerven. Of je nu erfgoed in de klas brengt of met leerlingen aan de slag gaat in een erfgoedorganisatie, de minimale doelen van de activiteit moeten vast liggen. Ook houd je best rekening met enkele didactische principes:

- Kinderen zijn gemotiveerd om rond het erfgoedaanbod te werken doordat bijvoorbeeld de context aansluit bij hun leef- en belevingswereld (motivatieprincipe).
- Kinderen krijgen kansen om zelf aan de slag te gaan, worden uitgedaagd om problemen op te lossen of mogen zelf het erfgoed interpreteren en onderzoeken (activiteits- en aanschouwelijkheidsprincipe).
- Leerlingen worden uitgenodigd om nieuwe werelden te exploreren zonder dat ze het gevoel krijgen dat ze die nieuwe wereld nog niet aankunnen. De opdrachten of het verhaal mag uitdagend zijn, maar moet wel nog aansluiten bij hun mogelijkheden en hun bevattingsvermogen (geleidelijkheidsprincipe).

Het inzetten van erfgoed in het onderwijs zou dus situaties moeten creëren waarin kinderen kansen krijgen om zelf te ontdekken, al spelend te onderzoeken, te ervaren, te exploreren als basis voor inzicht en verwondering en besef van verantwoordelijkheid voor zichzelf, de anderen en de omgeving. Tegelijkertijd

leidt erfgoededucatie tot een erfgoedervaring zodat kinderen zin krijgen om erfgoed verder te ontdekken. Het didactisch aanbod van erfgoedorganisaties zal pas echt succes hebben als bovendien de doelen van de activiteit gekoppeld zijn aan de formeel uitgedrukte doelen zoals je ze leest in de eindtermen en leerplandoelen.

Wat kan er aan bod komen in het basisonderwijs in het kader van erfgoededucatie?

Erfgoededucatie is geen vak in het onderwijs. Vanuit de leerplannen wordt gevraagd om educaties zo veel mogelijk te integreren in het onderwijsaanbod. Erfgoed wordt nu regelmatig – bewust of onbewust – gebruikt in het onderwijsaanbod binnen verschillende leerdomeinen. Toch zou een specifiek didac-

Gardner: meervoudige intelligentie

Verbaal-linguïstisch intelligentie (woordknap): het vermogen om gesproken en geschreven taal te begrijpen.

Logisch-mathematisch intelligentie (rekenknap): het vermogen om logisch te denken en redeneren.

Visueel-ruimtelijk intelligentie (beeldknap): het vermogen om ruimtelijke vormen en beelden waar te nemen en te reproduceren.

Muzikaal-ritmisch intelligentie (muziekknop): het vermogen om betekenis te ontleen aan muzikale patronen, deze kunnen creëren en reproduceren.

Lichamelijk-kinethetisch intelligentie (beweegknop): het vermogen om het eigen lichaam te gebruiken en te controleren.

Interpersoonlijk intelligentie (mensknop): communicatie en inlevingsvermogen.

Intrapersoonlijk intelligentie (zelfknop): het vermogen tot zelfreflectie en zelfbewustzijn.

Naturalistisch intelligentie (natuurknop): het vermogen om verschillende natuurverschijnselen te onderscheiden en te classificeren.

Existentiële intelligentie (geloofsknop): het vermogen om na te denken over betekenis en zin van het leven.

tisch aanbod vanuit de erfgoedsector verrijkend zijn. Dit didactisch aanbod kan zowel op locatie als in de klas gebeuren.

In het volgende overzicht vind je enkele tips per graad om een educatief aanbod te ontwikkelen.

1. Eerste graad

Voor leerlingen uit de eerste graad (en de oudste kleuters) staat het 'ontdekken' en 'kennis maken met' het eigen erfgoed en erfgoed van anderen in hun leefomgeving centraal. Kennisoverdracht en inzichten in het kader van cultureel erfgoed zijn hier nog niet de prioriteit. We moeten kansen creëren zodat kinderen zich kunnen verwonderen over het erfgoedaanbod in hun leefomgeving. Kinderen krijgen impulsen om erfgoed te exploreren en te onderzoeken met al hun zintuigen. En die ervaringen mogen ze dan ook uiten in allerlei expressievormen. Deze jonge kinderen hebben nog een zeer beperkte ervaring en inzicht in de 'historische tijd'. Ze hebben nog geen begrip van jaartallen en gebeurtenissen in een 'ver' verleden. Erfgoed gerelateerd aan de vorige generaties (ouders, grootouders en ev. overgrootouders) is wel mogelijk, maar houd rekening met het feit dat kinderen hun (over)grootouders jonger zijn dan de grootouders van de ontwikkelaars van het educatief aanbod. Door verhalen uit een 'verder' verleden laten kinderen zich fantasievol meevoeren naar een voor hen ongrijpbaar verleden. Thema's die aanspreken zijn vooral die erfgoedthema's die aansluiten bij het dagelijkse leven zodat de leerlingen zich kunnen inleven vanuit hun gekende wereld (bijvoorbeeld speelgoed, kleding, familiefoto's, feesten, rituelen, school...).

De school van vroeger is ideaal om de leerlingen van de eerste graad van het lager onderwijs te bekoren.

2. Tweede graad

In de tweede graad kan er al echt gewerkt worden aan het bewust ontwikkelen van onderzoekvaardigheden zoals gericht waarnemen, interpreteren van erfgoed, eenvoudige opzoekingen... Deze doelgroep is enorm geïnteresseerd in verzamelen en bewaren. Erfgoedcollecties van heemkundige kringen zijn in dit kader interessante verzamelingen die nieuwe werelden openen. Ze zullen ook graag in gesprek gaan over de waarde van ons erfgoed, maar dan vooral op concreet niveau.

Stilaan wordt er ook bewuster gewerkt aan een ontluikend historisch tijdsbesef zodat het accent van hier/nu/bij ons kan verschuiven naar toen/daar/bij. In het derde leerjaar leren ze gebeurtenissen via de generaties plaatsen op een tijdlijn van de 20ste en 21ste eeuw. In het vierde leerjaar leren ze de eeuwenbalk en het benoemen van eeuwen. Historische sporen die ze ontmoeten kunnen ze nu dus ook in de tijd duiden.

Typische thema's in de tweede graad die aansluiten bij de collecties van heemkundige kringen zijn de stamboom, historische sporen in de gemeente, de school van toen, evoluties op het vlak van techniek, gebruiken, wonen, vervoer, landschappen... De kinderen staan ook al open voor het erfgoed dat niet onmiddellijk behoort tot hun directe leefomgeving. De realiteit van de culturele diversiteit kan benaderd worden vanuit erfgoedsporen die getuigen van immigratie of erfgoed van andere culturen die aanwezig zijn in hun leefomgeving.

Leerlingen zijn in deze fase ook geïnteresseerd in grote verhalen uit het verleden, bijvoorbeeld getuigenissen, verhalen, wapens, kleding, veldslagen... van de Eerste Wereldoorlog. Het onderwijs en erfgoedontsluiters willen al snel de oorzaken en de gevolgen duiden van die oorlog. De verhaaltjes over de 'details' zijn wel 'leuk', maar 'niet belangrijk' volgens die volwassenen. Maar voor kinderen zijn die details nu juist wel interessant, interessanter dan wat volwassenen belangrijk vinden. Langs de andere kant zal een overaanbod van details en verhalen leiden tot een desinteresse in het onderwerp. Focussen op één aspect van het onderwerp zal een vruchtbaardere leeroogst opbrengen dan als er verschillende aspecten van de Eerste Wereldoorlog oppervlakkig worden behandeld. Concreet zal het verhaal van de leefwereld van één frontsoldaat (en

die gewone soldaat is voor de kinderen heldhaftig genoeg) meer leerrendement teweeg brengen dan een overvloed aan informatie, losse details en niet te vatten cijfermateriaal van het aantal slachtoffers. Een geleidelijke opbouw van kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes zal meer impact hebben dan jonge kinderen onmiddellijk te confronteren met historische gebeurtenissen en volwassen handelen die nog ver boven hun bevattingsvermogen liggen. Ze gaan nog minstens tot hun achttiende naar school en het onderwerp zal later nog zeker aan bod komen.

3. Derde graad

In de derde graad bouwt men verder op de tweede graad. Het verleden wordt intenser bestudeerd en de periodisering van de geschiedenis wordt aangeleerd. Erfgoed wordt nu ook gebruikt als historische bron. De leerlingen leren basisvaardigheden om op hun niveau die sporen van het verleden te onderzoeken. Erfgoededucatie kan ook een rol spelen in het kader van actief burgerschap. Erfgoed getuigt immers van de culturele diversiteit van onze samenleving in het heden en het verleden. De waar-

de van erfgoed als gemeenschapsvormend element kan nu ook geduid worden. Kinderen worden zich bewust dat zij zelf een actieve rol zullen vervullen in het erfgoedverhaal. Wat vinden zij belangrijk om te behouden en een plaats te geven in hun leven?

In de derde graad lager onderwijs blijft het zeer belangrijk dat het erfgoed niet wordt voorgeschoteld als losstaande verhalen, sites, objecten, gebruiksvoorwerpen, archieven... maar nog steeds ingebed wordt in een samenhangend en betekenisvol verhaal waardoor de leerlingen zich ook emotioneel betrokken kunnen voelen. De leerkracht of de externe partner reikt die contexten aan zodat de leerling de vaardigheid ontwikkelt om zin en betekenis te geven aan het erfgoed dat hij ontmoet.

Leerlingen in de derde graad zijn echt in staat om binnen een uitgewerkt didactisch kader onderzoek te verrichten, zelf erfgoed op te sporen in zijn omgeving, in dialoog te treden met erfgoedontsluiters over de waarde van erfgoed voor de gemeenschap, zich te verplaatsen in het leven van een kind en eventueel een volwassene in voor hen bevatbare situaties.

Samen werken aan een educatief aanbod

Een laatste item in de cursusreeks waren de tips en valkuilen bij de ontwikkeling van een educatief aanbod. Het educatief pakket kan zowel een educatief bezoek zijn aan de heemkundige kring als een wandeling in de buurt of een leskist.

Tips en valkuilen

- Breng de eigen beginsituatie goed in beeld. Start met het versterken en verder ontwikkelen van de activiteiten die al lopen.
- Tracht het aanbod goed te integreren en te verankeren in de bestaande leerdomeinen, zodat een 'erfgoedactiviteit' geen eenmalig en alleenstaand gebeuren is. Het aanbod wordt op die manier een schakel in de leerlijn van een school.
- Laat leerkrachten eens door hun bril kijken naar het erfgoedaanbod van de heemkundige kring. Ze zien soms andere didactische mogelijkheden in het kader van andere thema's/doelen die ze moeten bereiken. Neem eventueel eens contact op met een lerarenopleiding.
- Durf te focussen op deelaspecten van je aanbod. Het is echt niet nodig om alles te tonen. Nog interessanter is per doelgroep in het lager onderwijs een ander deel van de collectie te ontsluiten.
- Geef jezelf de tijd! Zonder professionele ondersteuning kan een pakket ontwikkelen zeker twee jaar duren.
- Erfgoededucatie kan overal plaats vinden. In de klas, op school, in de schoolomgeving, in een museum, op uitstap...
- Investeer in kwaliteit (schrijfplankjes, opstelling collectie, educatief materiaal, aantrekkelijke vormgeving...) voor je het aanbod definitief maakt.
- Ga op zoek naar partners. Scholen kunnen extra subsidies krijgen via CANON cultuurcel indien ze met externe partners een cultuurproject uitwerken.

Op bezoek in een heemkundige kring

Een educatief bezoek aan een heemkundige kring of een erfgoedorganisatie omvat meer dan een rondleiding in de collectie of een wandeling doorheen een erfgoedomgeving. Een bezoek omvat vier fases, nl. de *entree*, de *bagage*, het *eigen werk* en de *presenta-*

tie.² Ook als de activiteit georganiseerd wordt op de school zijn die fases aanwezig.

1. De *entree* is de eerste fase van het bezoek. De leerlingen starten hun activiteit onmiddellijk bij de aankomst. De eerste indrukken zijn enorm belangrijk. Kinderen zouden nu al geprikkeld moeten worden om op onderzoek te gaan. In deze fase worden ze ook al uitgedaagd met een probleemstelling, een uitdaging, ... zodat de leerlingen weten wat er van hen wordt verwacht.
2. In de tweede fase worden de leerlingen uitgedaagd en begeleid om antwoorden te zoeken op een probleemstelling. Daarvoor moeten ze bagage verwerven. Het is belangrijk dat de leerlingen zich competent voelen om die *bagage* te verwerven. Een didactisch pakket zou steeds moeten ontwikkeld worden voor een specifieke doelgroep, zodat het pakket zo goed mogelijk kan aansluiten bij de leefwereld van de kinderen en de verwachte aanwezige kennis, inzichten en vaardigheden. De bagage kan aangereikt worden door een gids, maar eigen onderzoek verdient ook een belangrijke plaats in deze fase. Een doordachte variatie aan opdrachten zal de leerlingen motiveren en kan ook tegemoet komen aan de individuele leerstijlen en talenten van de leerlingen. Niet alle leerlingen hoeven hetzelfde parcours te doorlopen, zo lang elke leerling maar genoeg kennis, inzichten en vaardigheden aangereikt krijgt om bij te dragen tot een oplossing voor het probleem of de uitdaging.
3. In de volgende fase krijgen de leerlingen de kans om wat ze ontdekt en geleerd hebben samen te brengen. Ze formuleren een antwoord op de probleemstelling, de uitdaging, ... Ze krijgen de kans om hun erfgoedervaring te uiten. De wijze waarop ze zicht uiten kan natuurlijk ook door een muzische expressie.
4. In de laatste fase *presenteren* de leerlingen hun resultaten. Het is ook het moment waarop de resultaten van het bezoek worden geëvalueerd. Hebben de leerlingen de beoogde doelen van het bezoek bereikt? Is de erfgoedervaring waardevol voor de leerlingen? Zijn er nog vragen?

Kinderen aan het werk in de Sint-Baafsabdij in Gent.

Stappenplan bij de ontwikkeling van een didactisch pakket

Een didactisch pakket ontwikkelen vraagt veel inspanning. Het 13-stappenplan kan worden gebruikt als een leidraad. Vraag je bij elke stap af of wat je aan het doen bent nog wel leidt tot het gewenste resultaat. Zo niet, dan moet je een of meer stappen terug.

1. Keuze van het onderwerp.

Omschrijf welk thema, onderwerp en/of tijdvak de basis zal vormen van het educatief pakket. Selecteer enkele uitdagende erfgoedobjecten/ verhalen/... die de kern zullen vormen van het didactisch pakket.

2. Keuze van de doelgroep.

Bepaal de doelgroep (bijvoorbeeld het eerste leerjaar of de derde graad van het lager onderwijs). Sluit het thema van het didactisch pakket aan bij de leefwereld van de doelgroep en de leerplandoelen van het onderwijs?

3. Doelstellingen.

Omschrijf de doelstelling van het didactisch pakket. Wat wil je dat leerlingen na de erfgoedervaring hebben geleerd? Deze doelstellingen moeten passen binnen de eindtermen en leerplandoelen van de verschillende netten en rekening houden met het bevattingsvermogen van de doelgroep.

4. Samen en alleen.

Zoek good-practice voorbeelden, bijvoorbeeld bij andere heemkundige verenigingen of andere erfgoedorganisaties. Betrek één of meerdere scholen als 'critical friends' of zelfs als een vaste partner bijvoorbeeld binnen een dynamo-project.³

5. Welke voorwerpen?

Maak een lijst van voorwerpen, teksten, gebouwen... in de erfgoedorganisatie die je voor je onderwerp wilt gebruiken. Je kunt nu al wat breder kijken dan in stap 1.

6. Ontwerp opdrachten voor het didactisch pakket.

Ontwerp bij enkele 'items' opdrachten. Zorg voor voldoende variatie zodanig dat diverse vaardigheden, 'intelligenties' en leergebieden aan bod komen.

7. Welke inleiding is daarbij nodig?

Formuleer welke voorkennis (inhoudelijk en op het vlak van vaardigheden) je verwacht bij de leerlingen. Maak eventueel een voorbereidende les waarin je genoeg bagage aanreikt zodat de leerlingen competent zijn om de opdrachten in het didactisch pakket te realiseren.

8. Is het haalbaar?

Vraag je nu af of je aan de hand van de voorbereidende les en de opdrachten tijdens de educatieve activiteiten je doelstellingen haalt. Als dit niet het geval is, dan beperk je je onderwerp, herformuleer je je doelen, bepaal je een andere doelgroep...

9. Ontwerp van de afsluitende les.

Bedenk een idee voor een afsluitende les na de educatieve activiteit. In die afsluitende les krijgen de kinderen de kans om nog eens terug te blikken op hun erfgoedervaring. Deze les kan de aangereikte leerinhouden nog eens vastzetten, synthetiseren of verdiepen.

10. Uitwerken van de ontwerpen.

Werk eerst het ontwerp voor de educatieve activiteit (stap 5 en 6) onder leiding van de heemkundige kring uit, vervolgens dat van de voor-

beredende les (stap 7 en 8) en ten slotte dat van de afsluitende les (10).

11. Voldoet het pakket aan de doelstellingen?
Nu het hele pakket klaar is ga je na of het geheel nog steeds voldoet aan de doelstellingen (stap 3).
12. Pakket samenvoegen en controle.
Voeg al het materiaal bijeen en controleer of alles aanwezig is. Je pakket is klaar om getest te worden.
13. Test het pakket uit en stuur bij waar nodig
Laat het pakket uittesten door de partnerschool. Ga achteraf na of de leerlingen de doelstellingen bereikt hebben (hebben ze bijgeleerd wat je beoogde?). Evalueer ook met de betrokken leerkrachten. Pas het pakket aan indien nodig.

Veel succes met je didactisch pakket!

Conclusie

Bezint eer ge begint! Als je als heemkundige kring een aanbod wilt ontwikkelen voor de lagere school moet je zorgen dat je aanbod aansluit bij de leerstof die de kinderen in de klas moeten leren. Een pakket moet ook aansluiten bij de leefwereld van de kinderen en moet niet schoolser dan op school zelf zijn. Op maat van de leeftijd van de kinderen werken en verschillende methodieken toepassen zijn belangrijke aandachtspunten. Zoek hulp bij het uitwerken van het pakket en laat het minimaal zeker uittesten door een lokale school.

Sven De Maertelaere

De deelnemers van de cursusreeks in Izegem krijgen uitleg over de educatieve rondleidingen in het Borstelmuseum.

Bibliografie

De Maertelaere, S., Maes, D., & Van Hoye, E. (2008, nr. 1). Erfgoededucatie – De samenwerking tussen scholen en heemkundige kringen. *Binnenkrant (bijlage ons Heem)*, 9-16.

De Troyer, V., Mols, P., & Van Genechten, H. (2005). *Erfgoed in de klas. Een handboek voor leerkrachten*. Antwerpen: Garant.

Declercq, E. (01/08/2011). Opgehaald van Haal meer uit je omgeving. Bronnen voor omgevingsonderwijs.: <http://www.omgevingsonderwijs.be/>

Egan, K. (1998). *The educated mind. How cognitive tools shape our understanding*. Chicago: the university of Chicago Press.

Van Der Auwera, S., Schramme, A., & Jeurissen, R. (2007). *Erfgoededucatie in het Vlaamse Onderwijs. Erfgoed en onderwijs in dialoog*. Brussel: Canon Cultuurcel, Kunsten en Erfgoed, VIOE.

Van Der Kooij, C. (2001). *Verleden, heden, toekomst. Geschiedenis en maatschappelijke verhoudingen en didactiek*. Groningen: Wolters-Noordhof.

Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. (01/08/2011). *lager onderwijs eindtermen wereldoriëntatie*. Opgehaald van [onderwijs.vlaanderen.be](http://www.ond.vlaanderen.be): http://www.ond.vlaanderen.be/dvo/basisonderwijs/lager/eindtermen/wereldorientatie_2009.htm

- 1 Van Der Auwera S., Schramme A. en Jeurissen R., Erfgoededucatie in het Vlaamse Onderwijs. Erfgoed en onderwijs in dialoog., Canon Cultuurcel, Kunsten en Erfgoed, VIOE, Brussel, 2007, p. 27.
- 2 De Troyer, V., Mols, P., & Van Genechten, H. (2005). Erfgoed in de klas. Een handboek voor leerkrachten. Antwerpen: Garant, pp. 29. (www.hereduc.net)
- 3 Zie <http://dynamo3.canoncultuurcel.be/>

Pak de [erfgoed]zak

Praktijkvoorbeeld van een erfgoedpakket voor het lager onderwijs uitgewerkt door vrijwilligers

Een educatief aanbod hoeft niet duur te zijn en moet ook niet noodzakelijk in een museum plaatsvinden. Zo werkte de Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal een actieve educatieve erfgoedwandeling uit rond de landschapsgeschiedenis van de Kempense heide.

Aanpak van de zak

Ter gelegenheid van de cursusreeks 'Erfgoed in de klas' werd in de zomer van 2010 een begeleidings-traject opgestart met de Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal. Bedoeling was een erfgoed-aanbod uit te werken voor de lagere school. De Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal koos ervoor om te werken rond het landschapspanorama van Charles Wellens dat in het Bezoekerscentrum de Lieteberg hangt. Naast Heemkunde Vlaanderen en de Lieteberg werd in de loop van de rit ook de milieudienst van de gemeente Zutendaal betrokken bij het project. Na het bepalen van het onderwerp van het project (landschapspanorama van Charles Wellens om het te hebben over de landschapsgeschiedenis van de Kempense heide) en het nader verfijnen van de doelgroep (nl. derde graad lager onderwijs en dit in eerste instantie van scholen uit de dichte omgeving (kanton Genk) en bij uitbreiding scholen uit Limburg, Antwerpen en Vlaams-Brabant) werd de projectwerkgroep samengesteld. De heemkundige kring sprak hiervoor o.a. een nieuwe vrijwilliger aan, nl. een pas gepensioneerd directeur van een lagere school uit de omgeving. Voor de rest bestond de werkgroep uit de vertegenwoordigers van de projectpartners.

Vervolgens werden in een brainstorm alle mogelijke subthema's en methodieken bedacht en besproken. De relevante eindtermen werden opgezocht en werden gekoppeld aan de geopperde activiteiten. Uiteindelijk werd ervoor gekozen om een actieve educatieve erfgoedwandeling uit te werken rond de landschapsgeschiedenis van de Kempense heide en

het menselijk ingrijpen daarop (ontginning van de heide, zandwinning, woningbouw, bebossing...). Vervolgens werden relevante literatuur en vroeger onderzoek (o.a. interviews met oude inwoners van Zutendaal) verzameld en werd een mogelijke wandelroute gezocht en afgestapt. Ook over alle relevante bruikbare landschapselementen werd informatie opgezocht. Die achtergrondinformatie werd neergeschreven in een dossier om later als handleiding aan de leerkrachten mee te geven. Vervolgens werden opdrachten en doe-dingen bedacht voor tijdens de wandeling en het bezoek aan de bio-boerderij (o.a. mutsaarden samenbinden, vragen i.v.m. potstal...).

Om het kostenplaatje te beperken, was het de bedoeling dat leerkrachten de wandeling ook zelf kunnen begeleiden. Ze kunnen eventueel ook tegen vergoeding een gids aanvragen, maar dit is helemaal niet noodzakelijk. De leerlingen starten wel in de ronde zaal van de Lieteberg waar het landschapspanorama hangt, maar na 10 minuten vertrekken ze al op wandel (de Lieteberg rekent geen inkom aan voor dit korte bezoek). De opdrachten en het bijhorende materiaal (geplastificeerde kaarten en foto's, labobuisjes met grondstalen, schopje...) worden meegegeven in een rugzak. Per groepje van vijf krijgen de leerlingen een rugzak. Na het uitwerken van de eigenlijke wandeling werd ook opgelijst welke kennis en vaardigheden de leerlingen best al voordien zouden verworven hebben. De werkgroep bedacht dan verschillende mogelijkheden om de leerlingen voor te bereiden in de klas. Ook de verwerking in de klas achteraf werd uitgewerkt en neergeschreven in de handleiding voor de leerkrachten (bijv. opdracht met gebruik van mondelinge geschiedenis, grootouders onderwerpen over het onderwerp). Uiteindelijk werd niet alleen de landschapsgeschiedenis behandeld in het pakket, maar komen ook onderwerpen als schaalberekening, stafkaarten leren lezen, landbouwgeschiedenis, volksverhalen, kleine monumenten... aan bod.

De zak testen

Op dat moment was het punt gekomen om het materiaal aan een kritische geest te onderwerpen. Na een vergadering met Sven De Maertelaere werden de opdrachten lichtjes bijgestuurd en werd een korte handleiding uitgewerkt die de leerkrachten konden gebruiken tijdens de wandeling zelf. De uitgebreide handleiding bleek immers interessant te zijn als voorbereiding, maar mochten leerkrachten geen tijd vinden om die door te nemen is een korte handleiding bij de opdrachten en wandeling handig.

Dan moest het materiaal nog getest worden door de echte specialisten: de leerlingen zelf. Een klas uit Zutendaal wou wel proefkonijn spelen. Sportief als ze waren, vertrokken ze op een ochtend in het najaar van 2011 met de fiets tot aan de Lieteberg. Om 12u moesten ze terug op school zijn. De kinderen waren heel enthousiast. De activiteit was helemaal niet belerend. De kennis die ze moesten opdoen werd hen niet gewoon verteld, ze mochten de zaken zelf ontdekken en opdrachten en testjes uitvoeren: vb. grondstaaltje nemen en vergelijken met andere staaltjes om ondergrond te bepalen, het meten van een standbeeld door te vergelijken met lengte van een kind, ... Toch goed dat de wandeling getest werd, want uiteindelijk bleek de wandeling te lang om binnen het tijdsbestek te doen. Het bezoek aan de boerderij moesten ze overslaan. Plannen voor de zak

Na de paasvakantie staan er al wandelingen op het programma met het vijfde en zesde leerjaar van scholen uit Zutendaal. De wandeling zal telkens ook geëvalueerd worden en eventuele knelpunten worden dan nog aangepast. Om de wandeling bekend te maken bij de leerkrachten zal ze de komende maanden worden voorgesteld op een pedagogische studiedag van het kanton Genk. De leerkrachten mogen dan de wandeling ook persoonlijk uittesten met een gids. Nadien zal 'Pak de [erfgoed] zak' worden aangeboden aan scholen uit Limburg, Antwerpen en Vlaams-Brabant, zodat ze de uitstap kunnen inplannen voor najaar 2012.

Verschillende ideeën waarvoor in eerste instantie niet werd gekozen, zullen de komende jaren toch worden uitgewerkt door de Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal en het Bezoekerscentrum

Lieteberg. Zo zullen de opdrachten in de bio-boerderij, die wegens tijdsgebrek uit de wandeling moesten worden geschrapt, uitgewerkt worden tot een volwaardige activiteit voor dezelfde doelgroep. Ook plannen ze drie andere wandelingen voor dezelfde doelgroep waarbij andere landschapselementen en opdrachten aan bod komen. De ideeën die eerder voor de eerste graad van het secundair geschikt waren, zullen ook uitgewerkt worden in educatieve projecten. Ze wachten hiervoor op een lerares die binnen een jaar op pensioen zal gaan en al heeft toegezegd zich hier op te willen toeleggen.

Conclusie: 't Is in de zak?

De juiste partners en vrijwilligers zijn cruciaal in het uitwerken van een succesvol educatief project. Je kan nog zo doelgroepgericht denken en werken, het pakket effectief uittesten is essentieel om een resultaat te verkrijgen dat helemaal op maat en werkbaar is.

Voor meer informatie of ondersteuning kan u binnen Heemkunde Vlaanderen terecht bij daphne.maes@heemkunde.vlaanderen.be.

PAK DE [ERFGOED] ZAK

Met de rugzak op ontdekkingsstocht
in cultuurlandschappen

Drp zkt vrhaal

Op zoek naar een leuke activiteit? ‘Drp zkt vrhaal’ is een actieve zoektocht om het erfgoed van en weetjes over je dorp op een originele en speelse manier te ontdekken. Deze zoektocht werd ontwikkeld door Landelijke Gilden, het Centrum Informatieve Spelen en Heemkunde Vlaanderen, met de financiële steun van de Vlaamse overheid. De bedoeling is dat lokale heemkringen en Landelijke Gilden de handen in elkaar slaan voor de organisatie van de zoektocht.

‘Drp zkt vrhaal’ is een activiteit die ook nieuwe en jonge dorpsgenoten kan aantrekken. De initiatiefnemers hebben geprobeerd om de voorbereiding ervan zo gemakkelijk mogelijk te maken: bij de provinciale uitleendienst van de Landelijke Gilden kun je een koffer met materiaal voor 24 mogelijke opdrachten uitlenen, een draaiboek begeleidt je stap voor stap bij het invullen van de opdrachten, en er zijn zelfs documenten bij die de promotie vergemakkelijken.

Wat is Drp zkt vrhaal?

Het verhaal achter deze zoektocht gaat als volgt: drie wijzen schreven zeven dorpsverhalen. Twee ervan zijn echter niet waar, bovendien liegt één van de wijzen. De deelnemers ontdekken hoe de vork aan de steel zit door met hun groepje leuke opdrachten uit te voeren bij de drie wijzen. De activiteit is geschikt voor iedereen, zowel voor nieuwe en jonge, als voor ‘getogen’, oudere dorpsgenoten. De ene leert iets bij, de andere kan zijn kennis testen en de-

len. Het is een ideale activiteit om nieuwe mensen te laten kennismaken met je dorp, maar zeker ook met je vereniging.

Elke ‘wijze’ heeft zo zijn eigen opdrachten:

De wijze met de bril

Zijn opdrachten hebben steeds te maken met een stukje dorp(sgeschiedenis). Zo krijg je bijv. een oude foto van een bepaalde locatie in jullie dorp. De opdracht bestaat erin die locatie te zoeken en opnieuw te fotograferen. Andere opdrachten gaan over bekende straatnamen, een kaart van het dorp, het wapenschild, het dialect, enz.

De wijze met de pijp

Deze geeft opdrachten met technische snufjes zoals gps, hoogtemeter, fototoestel, gsm, laser, enz. Alle materialen zitten met de spelinstructies in de koffer.

De wijze met de baard

Hij is verzot op (denk)spelletjes. Voor deze opdracht beschik je o.m. over dominoblokken, een wereldbol, een denkoefening met glazen en messen, een puzzel en een dartspel.

Praktisch

Aangezien ‘Drp zkt vrhaal’ zich voornamelijk buiten afspeelt, organiseer je het best op een halve dag tijdens het weekend of op een lente- of zomeravond. Reken op 2,5 uur spelplezier. Voor meer informatie en ondersteuning kun je contact opnemen met Hannes Hollebecq van de Landelijke Gilden: hannes.hollebecq@landelijkegilden.be of 016/28.60.42. Hij zal je het draaiboek opsturen en verdere afspraken maken. www.landelijkegilden.be
<http://www.spelinfo.be/>

Activiteiten in de kijker

Iedere maand plaatst Heemkunde Vlaanderen een originele heemkundige activiteit 'in de kijker'. Deze activiteit krijgt aandacht op de website, in de elektronische nieuwsbrief en in Bladwijzer. Ook een activiteit van jouw vereniging kan in de kijker komen! We zijn op zoek naar activiteiten die origineel of vernieuwend zijn, of een voorbeeldfunctie kunnen hebben voor andere organisaties. Voldoet jouw activiteit aan die criteria? Stuur dan een verslag en een aantal foto's naar consulenten@heemkunde-vlaanderen.be, en wie weet staat jouw activiteit volgende maand op onze website.

Wel en wee van de Donderslaghoeve

In januari 2012 zetten we **De Reengenoten**, de heemkundige kring van **Meeuwen-Gruitrode**, in de kijker. Eind november organiseerde de heemkring een hele reeks activiteiten naar aanleiding van de nieuwe publicatie 'Wel en wee van de Donderslaghoeve' van bestuurslid Martin Vliegen. In de publicatie vertelt hij het verhaal van de verdwenen Donderslaghoeve in Wijshagen doorheen bijna 800 jaar geschiedenis.

Het goed 'Donderslag' in Wijshagen lag aanvankelijk zeer afgelegen, te midden van heide, vennen en moerassen. Ook de hoeve op het domein lag vrij veraf, tot in de jaren 1950 de verbindingsweg tussen Meeuwen en Genk tot stand kwam. In 1797 werd het domein voor het eerst publiek verkocht aan particulieren, en dit als gevolg van de Franse Revolutie. Daarna was er regelmatig overdracht van eigendom door verkoop of erfenis. Soms hadden de privé-eigenaars er hun domicilie, maar gewoon hebben ze er nooit.

In maart 1964 verliet de laatste pachter de hoeve. Daarop werd de Donderslaghoeve een laatste maal verkocht en vanaf 1967 werden alle bedrijfsgebouwen afgebroken wegens leegstand en bouwvallig-

heid. Daarmee verdween de Donderslaghoeve helemaal uit het landschap.

Het boek over de Donderslaghoeve werd op 18 november feestelijk voorgesteld tijdens een academische zitting, met een voordracht en een 'Cabaret de Donderslagh' met fluitmuziek. Daphnis, een vierkoppige muziekgroep uit Grote-Brogel, zorgde in middeleeuwse kledij voor fijne aangepaste muziek en het Noord-Limburgs Instituut voor Kunstonderwijs vaardigde vier leerlingen af voor dictie en voordracht. Zij brachten de genodigden in de sfeer van minnestrelen en troubadours. De voorzitter van De Reengenoten en de burgemeester van Meeuwen-Gruitrode spraken met lof over het werk van auteur Martin Vliegen.

Daarna volgde de officiële opening van een tentoonstelling rond de Donderslaghoeve, waarvoor de heemkring ook samenwerkte met het Rijksarchief en het Kadaster uit Hasselt en met de Erfgoedkring Herkenrode-Kuringen. "De bezoekers konden er heel wat originele documenten bekijken," vertelt Rik Hoogmartens, voorzitter van De Reengenoten. "Zo waren er gezegelde oorkonden van 800 jaar oud, een origineel pachtcontract van 1541, een paar nog ongelezen registers van de eeuwenoude laathof van Donderslag, 17de- en 18de-eeuwse verduidelijkende kaarten van het gebied en unieke prenten van de hoeve."

In het dagelijkse leven op de Donderslaghoeve en de heide rondom speelden bijen een grote rol. Ook dit aspect kwam aan bod op de tentoonstelling. Jan Leyssen, secretaris van De Reengenoten, stelde oude voorwerpen uit de imkerij tentoon in zijn gereconstrueerde 'biehal'. Ook vulde hij de tentoonstelling aan met bosbouwalaam uit zijn persoonlijke verzameling.

"Tijdens het weekend werd de tentoonstelling door meer dan 500 mensen bezocht," vertelt Rik. "De bezoekers konden de tentoonstelling erg waarderen, en velen bleven nog lang napraten bij een lekkere Herkenrode Tripel."

**Wandelen langs de grachten
en houtwallen van de Donderslag**
Ca. 5 km

zaterdag 19 november om 13.00 uur en 15.00 uur
zondag 20 november om 10.00, 13.00 en 15.00 uur

Vertrek aan Lutgardhof
Donderslagweg 3 te Meeuwen-Gruitrode

Deelname gratis
Gidsen: De Reengenoten

Opg. Heemkring De Reengenoten vzw
www.derengenoten.be

v.d. Grinten 1, 3670 Meeuwen

Wel en wee van de
Donderslaghoeve
te Wijshagen in de Limburgse Kempen
(1209-1968)
Martin Vliegen

HEEMKRING DE REENGENOTEN MEEUWEN-GRUITRODE VZW
2011

Datum
zaterdag 19 en zondag 20 november 2011
Lutgardhof
Donderslagweg 3 Plockroy (Wijshagen)

Tentoonstelling
met originele documenten en vele prachtige prenten

Wandeling
over de site van de Donderslaghoeve met gids

Nieuw
boek!

Voor de sportievelingen had de heemkring ook een historische wandeling uitgestippeld. Zowat 250 wandelaars kwamen de site van de Donderslaghoeve bezoeken. Onder goed voorbereide begeleiding van De Reengenoten wandelden ze naar de plaats waar de hoeve stond, naar de Heksenberg, de Automobielsweg, het Spechtenbos, en door de kleine vallei van het Donderslagbeekje.

Op maandag en dinsdag kwamen ten slotte ook zo'n 300 schoolkinderen uit Meeuwen-Gruitrode zich verdiepen in de geschiedenis van de Donderslag. "Van wat ze te horen en te zien kregen, hebben ze allicht blijvende herinneringen overgehouden," meent Rik. "Ze luisterden naar verhalen over de verdrinkingsdood van een kindje in de poel voor de hoeve, de legendarische Heksenberg met de schat van Napoleon en de oorkonde met de zegel van paus Honorius III."

"Dit weekend was zeker een hoogtepunt voor onze vereniging," besluit Rik. "Niet alleen konden we een prachtige publicatie voorstellen, maar door de verschillende activiteiten konden we bij heel wat mensen, zowel jong als oud, enthousiasme opwekken voor onze lokale geschiedenis."

Met dank aan Rik Hoogmartens voor het verslag. De publicatie 'Wel en wee van de Donderslaghoeve te Wijshagen in de Limburgse Kempen (1209-1968)' is geïllustreerd met talrijke foto's en prenten in kleur en zwart-wit. Het boek (256 pagina's) kost 20 euro en kan besteld worden via www.derengenoten.be.

Ecce Homo

De Heilig-Bloedprocessie in Meigem

In februari 2012 zetten we het Museum van Deinze en de Leiestreek in de kijker. In het museum opende vorige week de tentoonstelling 'Ecce Homo. De Heilig-Bloedprocessie van Meigem'. Op vraag van de Kring voor Geschiedenis en Kunst van Deinze wordt de geschiedenis van de eeuwenoude processie belicht. De expo werd verrijkt met voorbeelden uit de plastische kunsten van de late middeleeuwen tot vandaag.

De Heilig-Bloedprocessie van Meigem gaat terug op de eeuwenoude verering van een belangrijke relikw van de bebloede geselkolom, de zuil waaraan Jezus Christus zou geseld zijn. Van deze geselkolom – die in 1223 na de Vijfde Kruistocht werd

overgebracht naar de Sint-Praxediskerk te Rome – bracht een Norbertijnermonnik in 1724 op vraag van pastoor Pieter Moortgat twee stukjes naar Meigem. Deze laatste liet hiervoor een reliekschrijn bouwen en er werd een ommevang ingesteld rond de kerk. Meigem werd een bedevaartsoord waar gebeden werd voor de genezing van allerlei bloedziekten.

De verering kende periodes van bloei en verval. Pas in de jaren dertig van de 20ste eeuw wist pastoor Pypers, ook de grondlegger van de Noveen van het Heilig-Bloed, de traditie definitief aan te zwengelen. Onder pastoor Van Zandycke werd de eerste processie in 1945 georganiseerd, toen nog eerder een bevrijdingsstoet die herinnerde aan de gruweldaden van de Duitse bezetter in Meigem en Vinkt in mei 1940. Het volgende jaar werd het een processie die uitsluitend gewijd was aan de relikw, die ook voor het eerst werd megedragen.

Traditioneel gaat de Heilig-Bloedprocessie jaarlijks uit op de eerste zondag van juli. "Hoewel er in Vlaanderen slechts vier dergelijke evenementen

overblijven, is deze processie niet het zoveelste element van folklore dat op punt staat te verdwijnen,” vertelt Wim Lammertijn, wetenschappelijk medewerker bij het Museum van Deinze en de Leiestreek. “Integendeel, het gebeuren is levendiger dan ooit en een gans dorp is elk jaar in de weer om dit belangrijk immaterieel erfgoed in stand te houden. Honderden figuranten en evenveel mensen achter de schermen zorgen voor een uniek spektakel in de straten van Meigem. Taferelen uit het Oude en Nieuwe Testament, het Lijden van Christus en de overbrenging van de relik, worden er in uitgebeeld. Het Comité Heilig-Bloedprocessie staat ieder jaar in voor de goede organisatie. Enerzijds is de processie uitgegroeid tot een evenement waarvan de uitstraling tot ver buiten Deinze reikt, anderzijds zorgt ze op sociaal vlak voor een zeldzame samenhang tussen de Meigemnaren en vormt ze een deel van hun identiteit.”

De tentoonstelling in het Museum van Deinze en de Leiestreek, op vraag van de Kring voor Geschiedenis en Kunst van Deinze, belicht de geschiedenis van de Heilig-Bloedprocessie. Belangrijke documenten en objecten, attributen uit de processie, oude foto's en audiovisueel materiaal uit privécollecties en de verzamelingen van het Comité Heilig-Bloed en de kerk van Meigem, vertellen het volledige verhaal. Speciaal voor deze gelegenheid werd onder meer ook het barokke reliekschrijn overgebracht naar het museum. Er wordt ook een link gelegd naar de eeuwenoude Heilig-Bloedprocessie van Brugge.

“De tentoonstelling was voor het museum ook een uitgelezen kans om verder te gaan kijken dan enkel de processie zelf,” vertelt Wim. “Van de middeleeuwen tot nu is het thema van het Passieverhaal van Christus immers een aantrekkingspool geweest voor talloze kunstenaars. Elk op hun manier integreerden ze de aangrijpende symboliek van kruis, bloed, lijden... in hun werk. In deze tentoonstelling hebben we dan ook geprobeerd om kunst en traditie te verenigen. Werken van grote namen uit de kunstwereld illustreren het tijdloos karakter van het lijden van Christus als inspiratiebron.” Naast enkele polychrome sculpturen is er werk te zien van Oscar Colbrandt, Wim Delvoye, Ambrosius Francken II, Pietro Gagliardi, Agnes Maes, George Minne, Roger Raveel, Gerard Seghers, Albert Servaes, Luc Tuymans, Gustave Van de Woestyne, Jan Van Imschoot, Antoon Van Parys, Jan Vanriet, Dan Van Severen en Henri-Victor Wolvens.

“Het verenigen van plastische kunsten met immaterieel cultureel erfgoed in een museale tentoonstelling is niet altijd zo evident,” vertelt Wim. “We gingen eerst op zoek naar tastbaar materiaal van de processie om een expositie mee te kunnen maken. De verering in Meigem van de relik van het Heilig Bloed sinds de 18de eeuw kende weinig continuïteit en daarvan is bijgevolg zeer weinig materiaal van historisch belang bewaard gebleven. Het barokke reliekschrijn uit 1724 vormt hierop een uitzondering en als object is het in deze expositie de belangrijkste schakel tussen kunst en folklore. Een belangrijk schilderij uit diezelfde periode kon dan weer om praktische redenen niet worden verwijderd uit de plaatselijke kerk. Ook de relik zelf verkozen we niet te laten overbrengen. Enerzijds is de tentoonstelling geen extra verering van het kleinood, anderzijds hoort de relikwie enkel in Meigem te zijn, waar hij al bijna drie eeuwen wordt gekoesterd.”

De processie zelf ontstond pas in 1945, het archief is dus vrij jong en ook niet compleet. “Het is vooral dankzij de inspanningen van Luc Van Nevel dat een deel ervan gered is,” zegt Wim. “Vanaf 1998, als bestuurslid van het processiecomité, startte hij met een inhaalbeweging op zoek naar documenten en fotomateriaal. Hij begon ook met het aanleggen van een archief van de fotoreeksen die jaarlijks door fotografen langs het parcours of achter de schermen worden gemaakt. Samen met Stefaan De Groote zorgde hij in 2006 ook voor de samenstelling van een nummer van het tijdschrift van de heemkundige kring Het Land van Nevele, dat volledig aan Meigems Hoogdag is gewijd. Bewegende beelden zijn er in een documentaire uit 2003, in opdracht gemaakt voor het Huis van Alijn, die op schitterende wijze toont hoe het dorp Meigem zijn processie maakt en beleeft. Ook de foto's, kostuums en objecten in de tentoonstelling worden hiermee perfect in hun context geduid.”

Voor wat de verruiming van de expositie met kunstwerken betreft, was het volgens Wim niet de bedoeling om een religieuze kunsttentoonstelling naar voor te brengen: “Dit zou immers de aandacht te veel afleiden van het uitgangspunt van de Heilig-Bloedprocessie van Meigem. Eerder willen we de expositie rond de processie erdoor versterken. De oudere werken zijn net als de processie een zuivere vorm van devotie door de eeuwen heen. Bij de mo-

derne en hedendaagse kunstwerken is het vooral boeiend om te zien hoe de krachtige Christelijke symboliek op één of andere manier of tijdstip het oeuvre van vele kunstenaars kruist. Er was tevens enige voorzichtigheid geboden bij het combineren van de kunstwerken met de objecten uit de processie. Ze dienen immers elkaar aan te vullen en een verantwoord geheel te vormen, doch de toeschouwer moet steeds duidelijk kunnen onderscheiden wat letterlijk bij de processie hoort en wat ter verrijking is toegevoegd. De getoonde kunst is bewust van internationaal niveau en zal ook de verre bezoeker bekoren. Ook kunnen we zo het gegeven van een lokale processie presenteren als een universele activiteit van samenhang, en wordt het belang van dit stukje immaterieel cultureel erfgoed terecht wat meer onderstreept.”

Met dank aan Wim Lammertijn voor het verslag en de foto's.

Website: www.museumdeinze.be.

Volkscafé De sfeer van vroeger

In maart 2012 zetten we Davidsfonds Kuurne en Heemkring Cuerna in de kijker. Tijdens de voorbije Nacht van de Geschiedenis organiseerden ze samen een succesvolle activiteit rond oude cafés in Kuurne. Meer dan 100 deelnemers kwamen op 20 maart proeven van de 'sfeer van vroeger' in de Hoeveschuur, die voor de gelegenheid volledig was ingericht in de stijl van de jaren '30-'40.

Op 20 maart organiseerde het Davidsfonds voor de tiende maal de Nacht van de Geschiedenis, dit jaar met als thema 'Drank'. In Kuurne had de heemkundige kring Cuerna rond dit thema al het boek 'Kuurnse herbergen' gepubliceerd. Overleg tussen de voorzitters van Davidsfonds Kuurne en Cuerna leidde al snel tot een akkoord om samen te werken. "Op de Nacht van de Geschiedenis wilden we de mensen uit Kuurne kennis laten maken met een heus volkscafé in de sfeer van vroeger," vertelt Catherine Boury, voorzitter van Davidsfonds Kuurne. "We dachten hierbij aan de projectie van foto's van oude cafés in Kuurne. Het materiaal dat gebruikt

werd voor het boek, kon hiervoor aangevuld worden met recent verkregen nieuw materiaal. Daarnaast wilden we een toegankelijke tentoonstelling van documenten, foto's, bierflesjes, etiketten... van deze cafés integreren in de opstelling van de zaal zelf. Om het thema goed te onderbouwen, zouden we zorgen voor voldoende informatie over de brouwerijen, de soorten cafés, waar ze waren en hoe ze eruit zagen. Dit alles wilden we ten slotte aanvullen met anekdotes over de cafés, hun klanten en uitbaters."

Een werkgroep kwam vijf keer bijeen om dit alles uit te werken. Deze werkgroep, die oorspronkelijk bestond uit bestuursleden van Cuerna en het Davidsfonds, werd gaandeweg uitgebreid met meer medewerkers: decorbouwers, vertellers en zangers... Zo kreeg het concept van de avond verder vorm. Er kwam een tekst, en liedjes die de vijf vertellingen met elkaar verbonden...

"Stilaan werd het een echt volkstoneel," vertelt Catherine. "Hierbij moesten we met veel zaken rekening houden. Zo moesten we letten op de inrichting van de zaal, de kwaliteit van het geluid, de gebruikte kledij en schmink... We bespeelden alle mogelijke kanalen om reclame te maken voor de avond: plaatselijke pers, Uit in Vlaanderen, regionale pers, digitale borden. We verdeelden krantjes van De Nacht van de Geschiedenis bij handelaars en in een aantal brievenbussen, hingen affiches uit, en nodigden mensen persoonlijk uit."

De happening vindt plaats in de schuur van de prachtige historische hoeve Vandewalle. De aanwezigen werden bij hun aankomst meteen hartelijk welkom geheten door de Kuurnse bellevrouw Annemie "Een oordeelkundig opgebouwd decor, een aangename zaalschikking, de projectie van een zeventigtal oude en nieuwe cafés, een bewust in losse sfeer gehouden optreden en een prachtige collectie voorwerpen en oude teksten, konden het publiek meer dan charmeren," blikt Raf Ghekiere van heemkring Cuerna tevreden terug.

"De voorzitter, in originele, streng sobere kledij, opende met een mooi overzicht doorspekt met cijfers over de drankgelegenheden in Kuurne in de voorbije eeuw. Daarop volgde het 'luimige' gedeelte. Een vijftal vertellers bracht, in kledij met attributen van 'de tijd van toen' een aantal sap-

pige anekdotes en belevenissen uit de cafés van de Sint-Pietersparochie en het centrum. De verhalen brachten de ambiance goed op gang. Bij de oudere mensen in het publiek ontlokten ze zelfs lachbuien en instemmend geroezemoes. Het geheel werd aan elkaar gezongen met meezingers als ‘Het edel kind van Napoleon’ en ‘Ach vader lief, toe drink niet meer’, dit alles begeleid door het accordeonspel van onze bellevrouw.”

Catherine: “Tijdens de avond was alles in de stijl van vroeger. Zo verkochten we droge worsten en ook het speciale bier van De Nacht van de Geschiedenis viel erg in de smaak. Verder konden de mensen deelnemen aan een wedstrijd van het Davidsfonds waarmee ze een schitterende Mercatoratlas ter waarde van 140 euro konden winnen. De opkomst was met meer dan 100 mensen zeker een succes. We beslisten dan maar meteen dat we volgend jaar opnieuw zouden samenwerken rond het thema ‘De Vakman’. Ook zullen enkele bestuursleden van het

Davidsfonds meehelpen voor de Open Monumentendag in september. Een geslaagde samenwerking dus waar we allemaal beter van worden!”

Ook Raf is tevreden over de synergie: “Voor de Nacht van de Geschiedenis werd het efficient evenementenmanagement van het Davidsfonds gekoppeld aan de tentoonstellingsexpertise van Cuerna, wat een onverhoopt succes opleverde. De vlotte samenwerking zal dus ongetwijfeld nog een vervolg krijgen.”

Met dank aan Catherine Boury en Raf Ghekierre voor het verslag.

Websites:
www.kuurne.davidsfonds.be
www.cuerna.be
www.davidsfonds.be/nacht/

Ex situ

een archeologisch tijdschrift voor Vlaanderen

In maart verschijnt het eerste nummer van Ex situ. Dit nieuwe magazine wil archeologie op een boeiende en vooral toegankelijke manier presenteren aan een breed publiek. De laatste jaren voeren archeologen meer en meer onderzoek uit in Vlaanderen maar de nieuw verworven kennis kwam slechts met mondjesmaat bij het publiek terecht. Ex situ heeft zich voorgenomen daar wat aan doen.

Met een waaier van korte en lange reportages, opiniestukken, interviews en fotoverslagen, hoopt Ex situ een schakel te vormen tussen de onderzoekers en alle geïnteresseerden. Via toegankelijke teksten, kwaliteitsfotografie én een mooie verpakking. Kortom, een glossy blad, met inhoud.

De focus ligt op archeologisch onderzoek in Vlaanderen. Maar ook aan Vlaamse vorsers in het buitenland besteedt Ex situ aandacht. In het eerste nummer kan de lezer ondermeer op pad met prehistorische jagers-verzamelaars langs de Schelde, ijzertijdboeren uit Geel, vroegmiddeleeuwse bouw-

vakkers in Brugge en een 15de-eeuwse kruisboogmaker uit Aalst. Of wat dacht u van een wandeling in het bos ten tijde van Asterix? Verder weg gaat Ex situ op zoek naar het kwetsbare erfgoed in de Altai en de tot de verbeelding sprekende dierengraven in Egypte.

Ex situ is een uitgave van het Forum Vlaamse Archeologie, zal halfjaarlijks verschijnen en kost 12,5 euro. Het magazine bevat 96 rijk geïllustreerde pagina's.

meer info: www.exsitu.be

Figuur: Vroegmiddeleeuwse bouwvakkers in Brugge (foto Raakvlak).

